

Estlandssvensk Eestirootslane

Nummer 1 - 2017

HM Kung Carl XVI
Gustav mottog Hans
Pöhls medalj av Ülo
Kalm på Stockholms
slott

Foto: Henrik Garlöv

Estlandssvensk/Eestirootslane

Utgiven av Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning
 Väljaandja Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus
 Rüütli 9
 10130 Tallinn
 Tel: +372 644 1921
 E-post: info@eestirootslane.ee
 Ansvarig utgivare/Vastutav väljaandja: Ülo Kalm

Redaktion/Toimetus
Ingegerd Lindström, redaktör, Toivo Tomingas, Jana Stahl
 Översättningar: *Matthias Bolliger, Kaire Reiljan*
 Tryck/Trükikoda: *Printon Printing House, Tallinn*
 ISSN 2000-2416

Styrelsen i Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse juhtkond

Estlandssvenskarnas
 Kulturförvaltnings
 ordförande Ülo Kalm

Eestirootslaste
 Kultuuriomavalitsuse
 esimees Ülo Kalm

Kulturförvaltningens
 styrelses ordförande
 Jana Stahl

Omavalitsuse juhatuse
 esimees Jana Stahl

Estlandssvenskarnas
 Kulturförvaltnings vice ordförande
 Ingegerd Lindström

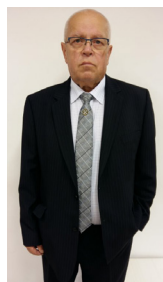
Eestirootslaste
 Kultuuriomavalitsuse aseesimees
 Ingegerd Lindström

Vice ordförande i styrelsen
 Elna Siimberg

Omavalitsuse juhatuse aseesimees
 Elna Siimberg

Ledamöter i Kulturförvaltningen/Kultuuriomavalitsuse liikmed

Toivo Tomingas

Jutta Holst

Leif Strömfelt

Ants Aaman
 Ledamot i stiftelsen
 Ants Aaman
 Sihtasutuse liige

Kontakt med styrelsen/Juhatus e-posti aadressid
fornamn@eestirootslane.ee/eesnimi@eestirootslane.ee

Kontakt med redaktionen/Toimetuse e-posti aadressid
fornamn@eestirootslane.ee/eesnimi@eestirootslane.ee

Esikaas:

Rootsi kuningas Carl XVI Gustav Stockholmi
 lossis Ülo Kalmult Hans Pöhli medalit vastu
 võtmas

INNEHÅLLSFÖRTECKNING / SISUKORD

Sid/lk 3	Plantering av ett äppelträd, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 4	Ledaren, <i>Ülo Kalm</i>
Sid/lk 5	Juhtkiri, <i>Jana Stahl</i>
Sid/lk 6	Annons Svenskdagen
Sid/lk 8	Rapport från Kulturförvaltningen, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 9	Kultuuriomavalitsuse tegevusest, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 10	En dag med guldkant i estlandssvenskarnas historia, <i>Ülo Kalm</i>
Sid/lk 11	Eestirootslaste kuldsete tähtedega ajalukku kirjutatud päev, <i>Ülo Kalm</i>
Sid/lk 12	Mystiska hål på Runö i dynerna vid Limo strand, <i>Kaarel Lauk</i>
Sid/lk 13	Müstilised augud Ruhnu saarel Limo luidetel, <i>Kaarel Lauk</i>
Sid/lk 14	Runönyheter ur en kommunistisk synvinkel, <i>Kaarel Lauk</i>
Sid/lk 16	Ruhnu uudiseid kommunisti pilgu läbi, <i>Karel Lauk</i>
Sid/lk 18	Zorn och estlandssvenskarna, <i>Lena Weesar</i>
Sid/lk 23	Zorn ja eestirootslased, <i>Lena Weesar</i>
Sid/lk 28	Bien på Odensholm blir befolkad igen, <i>Lotta Odmar och Saga Adolfsson</i>
Sid/lk 29	Osmussaare küla taas asutatud, <i>Lotta Odmar och Saga Adolfsson</i>
Sid/lk 30	Från förorterna i södra Finland till Dagös enda svenska gård, <i>Hans G. Ånäs</i>
Sid/lk 31	Lõuna-Soome eeslinnadest Hiiumaa ainsasse rootsi talu, <i>Hans G. Ånäs</i>
Sid/lk 32	Toomas Lilienberg 80 år, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 33	Ants Rajandos långa väg till präst i Ormsö S:t Olavs församling, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 34	Ants Rajando pikk tee Vormsi Püha Olavi koguduse õpetajaks, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 35	Patrik Göransson hedrad, Patrik Göransson sai autasu, <i>Margareta Hammerman</i>
Sid/lk 36	Padis – mer än bara kloster, <i>Juta Holst</i>
Sid/lk 37	Padise – mitte ainult kloostrist, <i>Juta Holst</i>
Sid/lk 38	Annons S:t Mikaelsskyrkan sommaren 2017
Sid/lk 39	Jubilarer januari-juni 2017

Plantering av ett äppelträd

Med anledning av att reformationen firar 500 år i år, har den estniska evangeliska-lutherska kyrkan uppmanat alla kyrkor i Estland att plantera ett äppelträd. På bakgård en till S:t Mikaelsskyrkan i Tallinns planterade man ett äppelträd på Mors dag den 14 maj. Man höll en liten ceremoni där kyrkoherde Patrik Göransson höll ett kort tal där han påminde om vad reformationens fader, Martin Luther, hade sagt: ”Även om världen går under i morgon så ska jag plantera ett äppelträd idag.”

Andemeningen med det är att även om världen runt omkring oss är orolig idag ska vi aldrig ge upp utan se ljus på framtiden och tro på att det äppelträd vi planterar idag kan våra efterkommande generationer skörda frukten av.

Õunapuu istutamine

Reformatsiooni 500. aastapäeva puhul kutsub Eesti evangeelne luterlik kirik kõiki Eestimaa kirikuid üles istutama õunapuu. Emade-päeval, 14. mail istutati õunapuu Tallinna Rootsi-Mihkli kiriku õuele. Toimus lühike talitus, mille käigus õpetaja Patrik Göransson pidas lühikese kõne, meenutades muuhulgas reformatsiooni isa Martin Lutheri sõnu: „Kui ka teaksin, et homme on maailma lõpp, istutaksin täna veel õunapuu.”

Kui me istutame õunapuu, siis mõtleme tulevikule. Meie tulevik on aga lapsed.

När vi planterar ett äppelträd, så tänker vi på framtiden. Vår framtid är barnen.

Foto: Toivo Tomingas

Ütluse mõte on selles, et ehk ki maailm meie ümber on täna rahutu, ei tohi me kunagi alla anda ja peame vaatama tulevikku helgelt, lootes, et täna istutatava õunapuu vilju hakkavad koristama meie tulevased põlvned.

Ülo Kalm, ordförande
Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning

Kulturförvaltningens organ och verksamhet

Det kan vara bra att då och då påminna sig om terminologin och principerna, som kanske fallit i glömska, men som hjälper oss orientera oss i vår valda kulturförvaltnings arbete och organ. Begrepp:

– *kustsvenskar och det kustsvenska kulturarvet* – betecknar kulturen i dess naturliga miljö fram till det att kulturen rycktes upp med rötterna i andra världskrigets

virvlar och folkgruppen splittrades upp på två sidor av Östersjön.

– *estlandssvenskar eller Estlands svenskar* – betecknar folkgruppen efter andra världskriget. Begreppet rymmer kustsvenskar (personer födda på de historiska bosättningsområdena), deras ättlingar, och svenskar i Estland, som har bosatt sig i Estland huvudsakligen efter återupprättandet av Estlands självständighet, den s.k. tredje generationen.

– *estlandssvenskarnas kulturförvaltning* – en exterritoriell kommun (kommun utan territoriella gränser), som omfattar de tidigare kustsvenska områdena och representerar kustsvenskarna och deras ättlingar i Estland och utlandet samt människor med estlandssvenska rötter, och bevarar och utvecklar den kustsvenska kulturen.

Styrorgan i den estlandssvenska kulturförvaltningen är den nationella minoritetens kulturråd, som väljs av den estlandssvenska folkgruppen vart tredje år.

Kulturrådet kan forma kulturfullmäktigeförsamlingar för län eller städer, eller utse personer som lokala kulturråd. Kulturrådet utser en styrelse och bevakar dess arbete, och samlas två gånger om året till ordinarie sammanträde. Vanligen på våren och hösten.

Till kulturrådets befogenheter hör skapandet av kulturförvaltningsinstitutioner. Dessa är:

- 1) utbildningsinstitutioner för djupgående studier på minoritetens språk eller i minoritetens kultur (förskolor och skolor);
- 2) minoritetskulturinstitutioner (museer, centrum)
- 3) företag och förlag för minoritetens kultur
- 4) vårdinstitutioner för minoriteten

Den juridiska formen för estlandssvenskarnas kulturförvaltning är Stiftelsen Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning. Strukturen ser ut som nedan:

Vid sitt 1:a sammanträde väljer det nyvalda kulturrådet bland sina 21 ledamöter ut ordförande, vice ordförande och styrelse, sammanlagt 5 personer. Vid sitt 2:a sammanträde består kulturrådet av resterande 16 personer.	=	Stiftelsens ordförande och vice ordförande är ordförande respektive vice ordförande i kulturrådet. Kulturrådet fastställer stiftelsens tredje ledamot. (Denna 3-mannastyrelse kallas ibland också stiftelsens kontrollerande styrelse.)
↓		↓
En styrelse bestående av 5 personer, som har ordförande och vice ordförande. Organiserar förordningsenligt kulturförvaltningens verksamhet och rapporterar till kulturrådet. Kulturrådet bevakar styrelsens arbete. Samlas normalt till två ordinarie sammanträden per år. Kulturförvaltningens arbete regleras av lagen om kulturautonomi, förordningen om kulturförvaltningar, kulturförvaltningens stadgar, reglerna för hur den nationella minoritetens minoritetslängd skall skötas och andra lagar i Republiken Estland.	=	Stiftelsens ordförande och vice ordförande är ordförande respektive vice ordförande i den verkställande styrelsen. Stiftelsens verkställande styrelse har inga enkla ledamöter, dvs. för organiserandet av stiftelsens arbete ansvarar styrelsens ordförande och vice ordförande. Stiftelsens verkställande styrelse rapporterar om den ekonomiska situationen till stiftelsens 3-mannastyrelse minst fyra gånger per år. Stiftelsens arbete regleras av lagen om stiftelser, stiftelsens stadgar och övriga lagar.

Jana Stahl
Omavalitsuse juhatuse esimees

Kultuuriomavalitsuse olemus ja tegevus

On hea aeg-ajalt üle korrata ununenud printsiibid, mis aitavad meil orienteeruda mõistetes ja määrustes mõistmaks meie enda valitud kultuuriomavalitsuse tööd ja olemust.

Mõisted:

– *rannarootslased ja rannarootsi kultuuripärand* – tähistab kultuuri selle loomulikus kesk-

konnas, kuni kultuur kisti lahti juurtelt Teise maailmasõja keerises ja kogukond lahutati Läänemere kahele kaldale.

– *eestirootslased ehk Eestimaa rootslased* – tähistab kogukonda Teise maailmasõja järel. Hõlmab endas rannarootslasi (ajaloolistel asualadel sündinud isikud), nende järeltulijaid ja rootslasi Eestis, kes on Eestisse elama asunud põhiliselt Eesti taasiseseisvumise järel nn kolmas põlvkond.

– *eestirootslaste kultuuriomavalitsus* – halduspiirideta omavalitsus, mis hõlmab endiseid rannarootsi alasid ja esindab rannarootslasi ja nende järeltulijaid Eestis ja välismaal ning eestirootsi taustaga inimesi ja hoiab ning arendab rannarootsi kultuuri.

Eestirootslaste kultuuriautonoomia juhtorganiks on vähemusrahvuse kultuurinõukogu, mis valitakse eestirootslaste kogukonna poolt igal kolmandal aastal. Kultuurinõukogu võib moodustada maakonna ja linna

vähemusrahvuse kultuurivolikogu või määrata kohalikke kultuurivolinikke. Kultuurinõukogu kontrollib enda poolt valitud juhatuse tööd ja koguneb kaks kord aastas korralisele koosolekule. Tavakorras kevadel ja sügisel.

Kultuurinõukogu pädevuses on kultuuriomavalitsusasutuste moodustamine. Kultuuriomavalitsusasutused on:

- 1) rahvuskeelsed või rahvuskultuuri süvaõppega õppeasutused (koolieelsed lasteasutused ja koolid);
- 2) rahvuskultuuriasutused (muuseumid, keskused)
- 3) rahvuskultuuri ettevõtted ja kirjastused
- 4) rahvuslikud hoolekandeesutused

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse juriidiline kehand on Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse Sihtasutus. Struktuur näeb välja järgmine:

Kultuurinõukogu valib 1. istungil endale esimehe ja aseesimehe ja juhatuse. Juhtorgan on 2. istungil 16-liikmeline. Kontrollib juhatuse tööd. Koguneb tavakorras kahel korralisel koosolekul aastas. ↓	=	SA esimees ja aseesimees on kultuurinõukogu esimees ja aseesimees. Kultuurinõukogu kinnitab sihtasutuse kolmanda liikme. ↓
5-liikmeline juhatus, millel on esimees ja aseesimees. Korraldab määruse kohaselt kultuuriomavalitsuse tegevust ja annab aru kultuurinõukogule. Kultuuriomavalitsuse töö määrab kultuuriautonoomia seadus, kultuuriomavalitsuse põhimäärus, rahvusnimekirja pidamise kord ja muud EV seadused. kultuuriomavalitsuse põhimäärus, rahvusnimekirja pidamise kord ja muud EV seadused	=	SA juhatuse esimees ja aseesimees on tegevjuhatuse esimees ja aseesimees. Sihtasutuse juhatus ei oma lihtliikmeid st sihtasutuse töö korraldamise eest vastutab juhatuse esimees ja aseesimees. SA juhatus annab aru majandusseisust sihtasutuse 3-liikmelisele nõukogule minimaalselt neli korda aastas. Sihtasutuse töö määrab Sihtasutuste seadus ja põhikiri ning muud seadused.

Kulturförvaltningens mål är att bevara och utveckla estlandssvenskheten i Estland, och att förena estlandssvenskar bosatta i Estland och utlandet, bland annat genom att:

- 1) företräda och försvara den svenska minoritetens intressen;
- 2) bevara och utveckla det svenska språket i Estland;
- 3) upprätthålla en estlandssvensk identitet, kultur och traditioner;
- 4) presentera estlandssvensk kultur och traditioner;
- 5) åstadkomma samarbete mellan organisationer med liknande mål;
- 6) vara informations- och samarbetspartner till myndigheter och vetenskapliga institutioner i Estland och motsvarande institutioner i Norden och på andra håll.

Kulturförvaltningens samarbetspartners är kulturföreningar i Estland, Sverige, Finland (däri-

bland SOV Estland, hembygdsföreningar i Sverige), museer, kommuner (tidigare kustsvenska områden), utbildningsinstitutioner, ministerier.

Estlandssvenskarnas kulturförvaltning stödjer föreningar, organisationer och privatpersoner i projekt som har anknytning till bevarandet och utvecklandet av det kustsvenska kulturarvet. 2016 gavs verksamhetsstöd med 8 000 euro och projektstöd med 6 000 euro. Stiftelsen Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning söker för sina projekt årligen 5 000–20 000 euro tilläggsmedel från olika fonder. Dessa projekt är trycksaker, kulturevenemang (Svenskdagen, Estlandssvenskarnas sång- och dansfest), översättning av böcker, anordnande av seminarier, utställningar m.m.

Stiftelsens budget möjliggör tyvärr inte stöd till undervisning i svenska i förskolan, forskningsarbete på universitet och

liknande verksamheter, som inte är av engångsnatur. 15 % av vår budget är avsatt till redaktions-, tryck- och portokostnader för tidskriften Estlandssvensk, 28 % av budgeten går till en anställds lön, 34 % av budgeten är avsedd för kulturföreningarnas verksamhet och för projektstöd, 7 % går till anordnande av evenemang och erkännandemedaljen. Kulturministeriets förordning föreskriver att stiftelsens administrativa kostnader inte får överskrida verksamhetskostnaderna och de måste vara i förhållandet 50:50. Idag är de administrativa kostnadernas andel av budgeten 42 %.

Om du vill stödja Stiftelsen Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning i någon verksamhet som ligger dig varmt om hjärtat, så går det bra att föra över bidrag till bankkonto EE432200221059102929. Ange i beskrivningen vad du önskar stödja!

Svenskdagen 2017 i Padise den 15 juli.

Program

9.00	Bussen avgår till Padise från Frihetstorget i Tallinn
10.00–10.45	Svenskdagen öppnas. Hälsningstal
10.15–10.45	Rundvandring i Padise kloster med Heli Nurger
10.50–11.50	Konsert i klosterkyrkan
10.30–13.30	Svenska torget och hantverksmarknaden
12.00–12.20	Presentation av rågödanser
12.20–13.00	Rågöborna berättar om Rågöarnas historia
13.00–13.50	Folkdanser med fem dansgrupper från olika svenskbygder
14.00	Bussen avgår från Padise till kyrkogården i Vilivalla
15.30	Bussen avgår tillbaka till Tallinn.

De som vill kan åka med egen transport till Padis herrgård, Puuna eller Pedase centrum, se runt i Harju-Risti kyrka med audioguide eller åka till Rågöarna. Kl 16.00 avgår gummibåten Arabella till Lilla Rågö från Korkis hamn

Registrering till buss- (Tallinn-Padise-Vilivalla-Tallinn) eller båtresan (till Lilla Rågö) via e-post jana@eestirootslane eller tel. 003 72 53647349 eller 00 372 644 1921. Fråga gärna för ytterligare information!

Kultuuriomavalitsuse eesmärk on säilitada ja arendada eestirootslust Eestis ning ühendada Eestis ja välismaal elavaid eestirootslasi, muu hulgas:

- 1) esindada ja kaitsta rootsi vähemusrühvuse huve;
- 2) säilitada ja arendada rootsi keelt Eestis;
- 3) hoida eestirootsi identiteeti, kultuuri ja traditsioone;
- 4) tutvustada eestirootsi kultuuri ja traditsioone;
- 5) korraldada koostööd sarnaste eesmärkidega organisatsioonide vahel;
- 6) töötada info- ja koostööpartnerina eri Eesti ameti- ja teadusasutustega ning vastavate institutsioonidega Põhjamaades ja mujal.

Kultuuriomavalitsuse koostööpartneriteks on kultuuriühingud Eestis, Rootsis, Soomes (sh SOV Eesti ehk Rootsi Hariduse Selts, kodukandiühingud Rootsis), muu-

seumid, kohalikud omavalitsused (endised rannarootslaste asualad), haridusasutused, ministriumid.

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus toetab ühingute, organisatsioonide ja samuti eraisikute projekte, mis on seotud rannarootsi kultuuripärandi säilitamise ja arendamisega. 2016. aastal oli tegevustoetusi summas 8000 ja projekte toetati summas 6000 eurot. Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse Sihtasutus taotleb enda projektideks aastaks 5000–20 000 eurot lisaraha erinevatest fondidest. Nendeks projektideks on trükised, omakultuuri üritused (Rootsi päev, Eestirootslaste laulu- ja tantsupidu), raamatute tõlkimine, seminaride korraldamine, näitused jmt.

Sihtaustuse eelarve ei võimalda kahjuks sihipäraselt toetada rootsi keele õpet lasteaias, teadustöid ülikoolis jt. tegevusi, mida ei saa arendada ühekordselt. 15% meie eelarvest on eraldatud ajakirja „Eestirootslane“ toimetam-

is-, trüki- ja saatekulude jaoks, 28% eelarvest on ühe lepingulise töötaja palgafond, 34% eelarvest on arvestatud kultuuriühingute tegevuse ja projektitoetuste jaoks, 7% ürituste korraldamiseks ja tunnustusmedali jaoks. Kultuuri-ministeeriumi määruse kohaselt ei tohi sihtasutuse administreerimiskulud ületada tegevuskulusid ja need peavad olema suhtes 50:50. Täna on administreerimiskulude osakaal eelarvest 42%.

Juhul, kui soovid toetada Eestirootslas Kultuuriomavalitsuse sihtasutust tegevuses, mis on sinu jaoks oluline, siis saab kanda toetuse arveldusarvele EE432200221059102929 ja selgitusse märkige tegevus, mida soovite toetada.

Rootsi päev Padisel 15. juulil

Programm

9.00	Buss väljub Padisele Vabaduse väljakult.
10.00-10.45	Avamine. Tervituskõned.
10.15-10.45	Ringkäik Padise kloostri Heli Nurgeri juhendamisel.
10.50-11.50	Kontsert kloostrikirikus.
10.30-13.30	Rootsi turg ja käsitöölaad.
12.00-12.20	Pakri tantsude tutvustus.
12.20-13.00	Pakrilased pajatavad Pakri saarte ajaloo.
13.00-13.50	Viis tantsurühma endistelt eestirootsi aladelt esitavad valiku rahvatantse.
14.00	Buss väljub Padiselt Vilivalla kalmistule.
15.30	Buss sõidab tagasi Tallinna.

Enda transporti omades on võimalik sõita Padise mõisa, Puuna või Pedase keskusesse või audiogiidi abiga tutvuda Risti kirikuga Harju-Ristil või sõita Pakri saartele.

16.00 väljub kummipaad Arabella Kurkse sadamast Väike-Pakrile. Registreerumine bussi (Tln-Padise-Vilivalla-Tln)-või paadireisile (Väike-Pakrile) toimub telefonidel + 372 644 1921 või + 372 53495368 või e-posti aadressil jana@eestirootslane.ee. Küsi julgesti lisainfot!

Rapport från Kulturförvaltningen

Ingegerd Lindström

Kulturförvaltningen hade sitt första sammanträde 2017 den 4 april. Uppslutningen var god och eftersom det samtidigt var årsmöte så följde mötet den dagordningen som skall vara för ett årsmöte. Ülo Kalm valdes till ordförande och han höll i mötet med fast hand. Jana Stahl föredrog verksamhetsberättelse och den ekonomiska berättelsen för år 2016. Dessa fastställdes av årsmötet.

Jana lade också fram styrelsens förslag till verksamhet under 2017. Där blir fokus på att delta i olika evenemang, bland andra Svenskdagen och Etnomarknaden i Tallinn. Svenskdagen planeras i år att äga rum i Padise vid klostret. Intressant plats och vi hoppas på stort deltagande både från alla föreningar och även från publik. Se program på sidan 6-7.

Kalev Kukkk lade fram ett intressant förslag om att vi borde ge ut en bok som handlar om berömda estlandssvenskar. Han gav som exempel f.d. presidenten Lennart Meri och brottaren Edvin Vesterby. Förslaget togs emot positivt så nu får vi avvakta och se vad det blir av det.

En fråga som kom upp var att nästa estlandssvensk sång- och dansfest var planerad till år 2019. Men Jana informerade att det året var den stora sångfestivalen i Tallinn så de flesta sång- och dansledarna är fullt upptagna det året. Mötet beslöt därför att flytta vår egen sång- och dansfest till år 2020.

Vår tidning, Estlandssvensk, kommer ibland i retur till vårt kon-

tor. Detta kostar en hel del pengar så vi beslöt att inte begära återsänding av tidningen från och med detta nummer. Det är ofta tidningen kommer tillbaka för att mottagaren inte finns kvar på adressen och det skapar problem för alla. Posten tar extra betalt för att återsända tidningen, Jana får leta i olika register efter en ny adress, den som flyttat får ingen tidning, så vi vädjar till er att om ni flyttar – meddela ny adress till Jana!

Kulturförvaltningen får mindre i bidrag från Kulturministeriet än vi ansöker om. Pengarna skall räcka till basbidrag till estlandssvenska föreningar, till projektbidrag, till denna tidning samt till administrativa kostnader bland annat. För att kunna genomföra evenemang som tex Svenskdagen är vi beroende av extra bidrag. Vi hoppas på att vi även i år får lite extra pengar för att genomföra våra evenemang som sprider kunskap om den estlandssvenska kulturen och traditionen. Kulturförvaltningen är en viktig institution för att sprida kunskap.

Kulturombud

I Kulturförvaltningen sitter representanter för samtliga estlandssvenska områden förutom från Odensholm. Därför beslöt mötet att tillsätta två kulturombud för ön.

Som representant för Sverige och Odensholms byalag valdes Göran Hoppe och för de boende på ön valdes Kristin Koppel. Kulturombuden får sitta med vid de stora mötena och får komma med förslag och inlägg men har ingen

rösträtt. Men deras medverkan är viktig då alla områden bör vara representerade.

Nästa möte kommer att hållas i oktober men innan dess ska vi hinna med att sprida kunskapen om estlandssvenskarna i olika projekt och evenemang under sommaren.

Vi önskar er alla en riktigt skön sommar!

Korrigerings av information i förra numret av Estlandssvensk

I det förra numret av tidningen skrev jag att Toomas Lilienberg hade varit ordförande i S:t Mikael's kyrkoråd sedan slutet av 1980-talet. Detta var fel och skall vara enligt följande:

1990–1995 Toomas Lilienberg ordförande, vice ordförande Ilmar Nycopensus och Ants-Enno Lõhmus.

1995–1999 Ivar Boman ordförande, vice ordförande Toomas Lilienberg.

1999–2001 Jutta Holst ordförande, vice ordförande Toomas Lilienberg.

2001–2017 Toomas Lilienberg, vice ordförande Jutta Holst.

Ingegerd Lindström, redaktör

Kultuuriomavalitsuse tegevusest

Ingegerd Lindström

Kultuurinõukogu esimene kokkusaamine oli 1. aprillil 2017. Koosolekust osavõtjaid oli palju ja kuna tegemist oli aastakoosolekuga, oli ka päevakava aastakoosolekule kohane. Koosoleku juhatajaks valiti Ülo Kalm ja ta juhtis koosolekut kindlakäeliselt. Jana Stahl kandis ette 2016. aasta tegevus- ja majandusaasta aruande. Aastakoosolek kinnitas need.

Jana esitas juhatuse poolt 2017. aasta tegevuskava ettepaneku. Selle keskmes on osalemine erinevates ettevõtmistes, muuhulgas Rootsi päeval ja Etnolaadal Tallinnas. Rootsi päev on sel aastal kavas pidada Padise kloostri juures. Koht on põnev ja loodame suurt osavõttu nii ühingute kui ka publiku poolt. Programmi leiad leheküljelt 6-7.

Kalev Kukki tuli välja huvitava ettepanekuga anda välja raamat tuntud eestirootslastest. Ta tõi näiteks endise presidendi Lennart Meri ja maadleja Edvin Vesterby. Ettepanek võeti positiivselt vastu ja nüüd peame jälgima, mis sellest saab.

Üks arutuse all olnud küsimus oli, et järgmine eestirootslaste laulu- ja tantsupidu on planeeritud 2019. aastasse. Kuid Jana andis teada, et samal aastal toimub Tallinnas suur laulu- ja tantsupidu, mistõttu enamik koori- ja tantsujuhte on siis suure peoga hõivatud. Koosolekul otsustati nihutada meie tantsu- ja laulupidu 2020. aastasse.

Meie ajaleht, Eestirootslane ei jõua vahel adressaadini ja saadetakse tagasi meie kontoris. Kuna see läheb üksjagu palju maksmaks,

otsustasime alates selle numbrist loobuda tagasisaatmisteenuksest. Sageli tulevad ajakirja tagasi sellepärast, et adressaat ei ela enam sellel aadressil ning see tekitab kõigile probleeme. Omniva võtab ajakirja tagasisaatmise eest eraldi tasu, Jana peab mitmetest registritest otsima uut aadressi ning see, kes on kolinud, ei saa ajakirja. Sellepärast palume, et kui te elukohta vahetate – teatage Janale uus aadress!

Kultuurinõukogu saab kultuuriministeeriumilt vähem toetust kui me taotlesime. Raha peab jaguma eestirootsi ühingutele baastoetuse maksmiseks, projektitoetusteks, ajalehe väljaandmiseks ning muuhulgas ka kontorikuludeks. Et suudaksime korraldada selliseid üritusi nagu Rootsi päev, sõltume eritoetustest. Loodame, et saame ka tänavu pisut lisaraha, et korraldada üritusi, mis tutvustavad eestirootsi kultuuri ja traditsioone. Kultuurinõukogu on selle juures oluline institutsioon.

Kultuurisaadik

Kultuurinõukogus on esindatud kõik eestirootsi alad peale Osmussaare. Sellepärast otsustas koosolek lisada kultuurinõukokku saarelt kaks kultuurisaadikut.

Rootsi ja Osmussaare külaühingu esindajana valiti esindajaks Göran Hoppe ja saare praeguste elanike poolt aga Kristin Koppel. Kultuurisaadik saab osaleda suurtel koosolekutel ja teha ettepanekuid, kuid tal ei ole hääleõigust. Nende osalemine on siiski oluline, sest esindatud peaksid olema kõik piirkonnad.

Järgmine koosolek peetakse oktoobris, kuid enne seda peame suve jooksul eri projektide ja ürituste kaudu eestirootslasi tutvustama.

Soovime teile kõigile ilusat suve!

Täpsustus eelmises Eestirootslase numbris ilmunud info kohta

Ajalehe eelmises numbris kirjutasin, et Toomas Lilienberg on olnud Tallinna Rootsi-Mihkli koguduse esimees 1980. aastate lõpust. See oli ekslik ja õige on järgmine info:

1990–1995 Toomas Lilienberg esimees, aseesimehed Ilmar Ny-copensius ja Ants-Enno Lõhmus

1995–1999 Ivar Boman esimees, aseesimees Toomas Lilienberg

1999–2001 Jutta Holst esimees, aseesimees Toomas Lilienberg

2001–2017 Toomas Lilienberg, aseesimees Jutta Holst

Ingegerd Lindström, toimetaja

En dag med guldkant i estlandssvenskarnas historia

Ülo Kalm

Tisdagen den 17 januari 2017 tilldelades kung Carl XVI Gustaf, vid en ceremoni i Stockholm, hederstiteln estlandssvensk kulturbärare och Hans Pöhls medalj av Estlands-svenskarnas kulturförvaltning.

För Hans Majestäts insatser för bevarande av det estlandssvenska kulturarvet och stöd till uppbygandet av och verksamheten i estlandssvenska skolor, kyrkor och museer.

Hederstiteln estlandssvensk kulturbärare tilldelar kulturförvaltningen sedan 2 år tillbaka de personer som mest iögonfallande har stött estlandssvenskheten. Med titeln följer Hans Pöhls medalj, gjuten i brons, formgiven av skulptören Vambola Mets.

Hans Pöhl jämte Johann Nyman är de mest framstående kulturbärarna bland estlandssvenskarna före andra världskriget. På deras initiativ grundades år 1909 Svenska Odlingens Vänner i Vööla herrgård i Nuckö och år 1918 började tidskriften Kustbon ges ut. Än i dag verkar Svenska Odlingens Vänner i Sverige och förenar estlandssvenskar i utlandet och ger fortsatt ut tidskriften Kustbon.

Estlandssvenskarnas historia i Estland sträcker sig mer än 700 år bakåt i tiden. Tillräckligt långt för att separata dialekter skulle uppstå på de historiska bosättningsområdena på Ormsö, Nuckö, Rågöarna, Nargö, Odensholm, Runö och i Vippal, och regionala särdrag i folkdräkter och traditioner.

Tack vare stöd från Republiken Estlands regering fick estlands-

Kungen hade aldrig fått motta en så stor och tung medalj tidigare. Därav de glada minerna.

Foto: Henrik Garlöv

svenskarna kultura autonomi år 2007, som andra minoritetsfolk efter ingermanländarna, som fick kultura autonomi redan år 2004.

I år är det 10 år sedan estlandssvenskarna gavs kultura autonomi.

Estlandssvenskarnas minoritetslängd tar upp närmare 600 personer, som håller vårt kulturarv för värdefullt och vill hjälpa till att föra det vidare. Kultura autonomi verkställs av Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning. Vart tredje år genomförs val till kulturrådet. Kulturrådet har totalt 21 medlemmar.

Bland gemensamma aktiviteter som organiserats under den senaste perioden skulle jag nämna

minnesevenemanget ”70 år sedan flykten” år 2014 i Hapsal och Tallinn, Svenskdagen 2015 i Nuckö och Estlandssvenskarnas sång- och dansfest 2016 i Hapsal. De gemensamma aktiviteterna samlar alltid många vänner, estlandssvenskar från alla våra historiska bosättningsområden i Estland och även folkfränder som ödet tvingat lämna hemlandet från hela världen.

Vi intygar, att dagen, som med guldbokstäver, skrevs in i historien likväl som våra gemensamma aktiviteter ger estlandssvenskarna ny energi, och vi gör från vår sida allt i vår makt för bevarandet av estlandssvenskheten.

I väntan på audiens.

Foto: Kalev Kukk

Eestirootslaste kuldsete tähtedega ajalukku kirjutatud päev

Ülo Kalm

Eestirootslaste kultuuriomavalitsus andis teisipäeval 17. jaanuaril 2017. aastal Stockholmis kuningas Carl XVI Gustafile üle eestirootslaste kultuurikandja tiitli koos Hans Pöhli medaliga.

Tema Majesteedi panuse eest eestirootslaste kultuuripärandi hoidmise ning eestirootsi koolide, kirikute ja muuseumide ülesehitamisel ning nende tegevuse toetamisel.

Eestirootslaste kultuurikandja tiitlit annab kultuuriomavalitsus välja viimased 2 aastat oma tegevusega enim silmapaistnud eestirootslust toetanud inimestele. Kultuurikandja tiitliga kaasneb pronksist valatud Hans Pöhli medal, mille kujundas skulptor Vambola Mets.

Hans Pöhli koos Johann Nyma-niga saame nimetada eestirootslaste silmapaistvamateks kultuurikandjateks enne II maailmasõda. Nende eestvedamisel asutati 1908. aastal Noarootsis Vööla mõisas Rootsi Haridusselts (Svenska Odlingens Vänner) ja 1919. aastal alustati ajakirja "Randlane" (Kustbon) välja andmist. Tänapäeval Rootsis tegev Rootsi Haridusselts ühendab eestirootslasi võõrsil ja annab välja jätkuvalt ajakirja "Randlane".

Eestirootslaste ajalugu Eestis ulatub enam kui 700 aastat tagasi. Piisavalt pikk, et eestirootslaste ajaloolistel asualadel Vormsis, Noarootsis, Pakri saartel, Naisaareel, Osmussaareel, Ruhnus ja Vihterpalus kujunesid välja oma rootsi keelemurded, piirkondadele iseloomulikud rahvariided ja omäolised rahvakombed.

Delegatsioon lossiaias.

Foto: Kalev Kukk

Tänu Eesti Vabariigi Valitsuse toetusele said eestirootslased 2007. aastal teise vähemusrahvusena ingerisoomlaste järel kultuuriautonomia, kes said kultuuriautonomia juba 2004. aastal.

Tänavu täitub 10 aastat eestirootslastele kultuuriautonomia andmisest.

Eestirootslaste rahvusnimekiri ühendab ligi 600 inimest, kes peavad oluliseks ja soovivad kaasa aidata meie kultuuripärandi hoidmisel ning edasi kandmisel. Kultuuriautonomiat teostab Eestirootslaste kultuuriomavalitsus. Iga 3 aasta järel viiakse läbi kultuurinõukogu valimised. Kultuurinõukogus on kokku 21 liiget.

Viimase perioodi korraldatud ühisüritustena nimetaksin: "70 aastat põgenemisest" – mälestusüritus aastal 2014 Haapsalus ja Tallinnas, "Rootsi Päev 2015" Noarootsis ja Eestirootslaste laulu- ja tantsupidu 2016 Haapsalus. Ühisüritused toovad alati kokku palju sõpru, eestirootslasi kõikidelt

meie ajaloolistelt asualadelt Eestis ja samuti saatuse sunnil kodumaalt lahkuma pidanud rahvuskaaslast kogu maailmast.

Kinnitame, et kuldsete tähtedega ajalukku kirjutatud päev ja meie ühisüritused annavad eestirootslastele uut energiat ja teeme omalt poolt kõik, mis meie võimuses eestirootsluse säilimise nimel.

Ülo Kalm Foto: Kalev Kukk

Mystiska hål på Runö i dynerna vid Limo strand

Kaarel Lauk

I sommar upptäcktes ett mystiskt hål i sanddynerna vid Limo på Runö. Hålet orsakade stor uppståndelse bland öborna och ingen kunde förklara hur det hade uppstått. Byborna undersökte saken gång på gång, men någon rimlig förklaring lyckades ingen komma på. Hålet var 2,5 meter djupt, fullkomligt cylindriskt till formen, kanterna hade inte sjunkit in, ingenting fanns på hålets botten. Det kunde knappast handla om någon geologisk process, för något naturligt tomrum inuti dynerna, dit sanden inte skulle kunna sjunka in, borde liksom inte finnas. Tankar lades fram om någon hittills okänd krigstida bunker, som kanske skulle kunna finnas inuti dynerna. Geologen Kalle Suuroja kommenterade i tidningen Meie Maa den 9 september 2016: "Jag tittade på det här intressanta fotot, men kan inte komma på någon lösning på gåtan så här på distans. Det ser ut som om någon hade dragit ut något (ett rör, en bjälke) ur den sammanpackade dynsanden (väggarna håller ihop, har inte sjunkit in). Intressant, varför håller väggarna ihop så bra? Det hela måtte väl då ha något att göra med denna krigstida bunker eller något liknande."

Mysteriet fick sin förklaring genom nästa liknande hål som hittades. Detta hål var en aning grundare. Här och där på hålets väggar fanns tallbark bevarad, på utsidan täckt med ett fläckvis över 1 cm tjockt skikt kåda. Bara ett tunt lager bark fanns bevarat: det som var i direkt kontakt med kådan, vilket hindrade barken från att förmultna. Vi har alltså att göra med avgjutningar av trädstammar som

begravts i flygsanden och därefter förmultnat. Ödet ville att detta förunderliga naturens skådespel skulle bli synligt för människors ögon just nu.

På gamla foton kan man se att en vacker tallskog bredde ut sig över området som numera är Limo-sanddynerna. Mäktiga stormar sköljde vid något tillfälle bort undervegetationen och vinden kunde därefter obehindrat fösa ihop den lösa sanden till stora dyner. I samband med det begravdes skogen under flygsanden och förgicks.

Runö har sett många stora stormar genom åren. Prästen Fredrik Joakim Ekman, som var i tjänst på ön 1841-1842, gav 1847 i Finland ut boken "Beskrifning om Runö i Liffland", i vilken han beskriver bland annat öns natur. Ekman skriver om Limo strand: "Men en annan betänkelig omständighet skadar likväl ännu i denna nejd af ön vextligheten i skogen, nemligen flygsanden, som ifrån sandfältet lik yrsnö af östanstormarne uppdrifves och qväfver trädens unga plantor redan i födseln. Då emedlertid fällande af allt slags träd å sådana ställen, der flygsanden hotar intränga, är, enligt Liffländska Gouvernements-Regeringens Förordning af den 20 Martii 1839, förbudet vid vite af 50 Rubel Silfver, samt för öfrigt stränga mått och steg blifvit anbefallda till förekommande af detta onda, hvilket, enligt uppgift uti berörde Förordning, vid kusten af Libau gått intill nämnde år så vida, att, på på en yta af fjorton kvadrat virst odladt land, åkrar, ångar, och hela bondegårdar

Joosep Lauk bredvid ett gammalt hål.

Foto: Kaarel Lauk

blifvit i grund förstörde; – så är, oaktadt denna otroligt förstörande egenskap hos flygsanden, likväl å Runölandet skäl till förhoppning, att sagde olägenhet derstädes snarare minskas än ökas." På ett annat ställe skriver han: "År 1749 den 18 November rasade å Runö en storm, som dels med rötter uppryckte, dels afbröt några tusende träd och aftäckte de fleste husen." Om år 1810 vet vi att hård vind fick vattnet att stiga så högt att ön blev delad i två delar. Stormen skövlade en stor del av skogen. Den senaste större stormen härjade på Runö 1969, då större delen av skogen förstördes och Estlands vindrekord uppmättes – 48 m/s.

Vi vet alltså att sanddynerna i Limo hade bildats redan på Ekmans tid, och träden, som senare gav upphov till hålen, hade begravts i sanden. Idag har dynområdet återigen börjat beväxas med skog; man ser inte längre öppet hav från kammen på dynerna – men så torde det förbli bara till nästa stora storm.

Artikeln har publicerats i februariumret 2017 av tidskriften Eesti Loodus.

Müstilised augud Ruhnu saarel Limo luidetel

Kaarel Lauk

Sellel suvel leiti Ruhnu saarel Limo luidetel müstiline auk, mis saarerahva seas suurt elevust tekitas ja mille tekkimist ei osanud keegi seletada. Külahavas käis korduvalt asja uurimas, aga mingit mõistlikku lahendust välja pakkuda ei osatud. Leitud auk oli 2,5 meetrit sügav, täiesti silinderja kujuga, servad sisse vajumata, augu põhi tühi. Geoloogiline protsess see ei saanud olla, sest mingit looduslikku tühimikku luidete sees, kuhu liiv saaks vajuda, olla nagu ei saaks. Pakuti välja mingi senitundmatu sõdade-aegse punkri võimalus luidete sees. Ka geoloog Kalle Suuroja sõnas 9. septembri 2016 ajalehes Meie Maa: „Vaatasin seda huvitavat pilti ega suuda kuidagi siit kaugelt ära mõistatada, millega tegu. Keegi oleks just nagu tihenendunud luiteliiva (peab hästi seinna) seest midagi (toru, palki) välja tõmmanud. Huvitav on, miks need seinad nii hästi seisavad! Küllap see siis mingil moel selle sõjaaegse punkri või muu sellisega seondub.“

Küsimusel lahendas järgmisena leitud samasugune, veidi madalam auk. Augu seinas oli kohati säilinud männikoort, väljastpoolt kohati üle 1 cm paksuse vaigukihiga kaetud. Säilinud oli vaid õrn kiht puukoort, see osa mis vaiguga otseselt kokku puutus ja hoidis seda kõdunemast. Seega on tegemist tuiskliiva sisse mattunud ja tänaseks kõdunenud puutüvede jäljenditega, mis saatuse tahtel ja hämmastava looduse vaatemänguna inimsilmale nähtavaks on saanud.

Vanade fotode pealt on näha, et praegusel Limo luidete alal on

kasvanud kunagi ilus männimets. Võimsate tormide tulemusena on aga sealt kunagi alustaimestik minema pestud ning tuul on saanud võimaluse lahtine liiv suurteks luideteks kokku kanda. Selle käigus on aga seal kasvanud mets mattunud tuiskliiva sisse ning hävinud.

Ruhnus on suuri torme olnud palju. Kirikuõpetaja Fredrik Joakim Ekman, kes oli saarel ametis 1841–1842, andis 1847 Soomes välja raamatu „Beskrifning om Runö i Liffland“ („Kirjeldus Ruhnust Liivimaal“), milles kirjeldab muu hulgas ka saare looduslikke olusid. Ekman kirjutab Limo rannast: „Veel üks murettekitav nähtus ohustab siiski selles saareosas metsataimestikku, nimelt lendliiv, mis liivarannalt idatormidega nagu tuisulumi matab puude noored taimed enda alla. Siis niikaua on igasugu liiki puude langetamine sellistes kohtades, kus lendliiv peale ähvardab tungida, vastavalt Liivimaa Kubermanguvalitsuse määrusele 20. märtsist 1839 keelatud 50 hõberubla suuruse trahvi ähvardusel, ning muud ranged meetmed ja sammud on ellu kutsutud, et vältida seda halba, mis, nimetatud määrusega seotud andmetel, Liibavi rannikul läks nimetatud aastal nii kaugele, et neliteistkümmend ruutversta haritavat maad, põldu ja heinamaad ning kogu

talupidamine on maani hävinud; – nii on, vaatamata lendliiva sellisele uskumatule hävitusjõule, Ruhnul siiski põhjust loota, et eelnimetatud tülikas olukord seal siiski pigem väheneb kui kasvab.“ Teisal kirjutab ta: „1749. aastal 18. novembril möllas Ruhnul torm, mis tiris juuripidi maast välja või murdis mitu tuhat puud ja viis katused enamikul majadel.“ 1810. aastast on teada, et „tugeva tuule tõttu tõusis vesi nii kõrgele, et saar oli jaotatud kahte ossa. Tormi tagajärjel hävis suur osa metsast“. Viimane suurem torm oli Ruhnus 1969. aastal, kui hävis enamus metsast ja mõõdeti ka Eesti tuulerekord – 48 m/s.

Seega olid Ekmani ajaks Limo luided juba moodustunud ja augud tekitanud puud liiva sisse mattunud. Tänapäevaks on luidestik hakanud uuesti metsa kasvama, avatud mervaadet luiteharjalt enam ei näe. Järgmise suure tormini.

Rootsi keelest tõlkinud Epp Ehasalu; lugu on ilmunud Eesti Looduse 2017 veebruarinumbris.

Leif Strömfelt auke uurimas.

Foto: Kaarel Lauk

Runönyheter ur en kommunistis synvinkel: tidningen Sovjet-Estland 1940-1941

Kaarel Lauk

I det nedanstående presenterar vi en föga känd sida i de estländska kustsvenskarnas historia: veckotidningen Sovjet-Estland. Efter Sovjetunionens ockupation av Estland sommaren 1940 sattes alla tillgängliga propagandakanaler i den globala kommunismens tjänst. Och som framgår i det följande drog man sig inte för att ge ut en lokaltidning på ett av Estlands minoritetsspråk.

Sovjet-Estland utkom från 17 oktober 1940 till 13 augusti 1941 – fram till tyska arméns intrång. Veckotidningen återgav allsköns kommunistisk propaganda, men innehöll på sidan två även nyheter från svenskbygderna på öarna och kusten. Totalt utkom tidningen med 44 nummer. Ur de sista numren försvann lokalnyheterna, i samband med krigsutbrottet, och ersattes av reportage om Röda arméns verksamhet. Tidningens redaktör var kommunisten Anton Vaarandi, som gått till historien främst (eller enbart) för att genom äktenskapet ha givit sitt namn åt makan Debora Vaarandi.

Stort tack till Leif Strömfelt, som sände tidningsnumren till mig, och till min kära klasskamrat Epp Ehasalu, som översatte dessa texter från svenska till estniska.

Den 31/10 1940 skriver Sovjet-Estland:

“Under den borgerliga regimen var Runö den mest efterblivna delen av Estland. Ingen brydde sig om bättrandet av öbornas levnadsvillkor. Man fick släpa fram sitt

liv dag efter dag utan förbättring. Särskilt svårt var livet på Runö om vintern när isförhållanden avbröto förbindelsen med fastlandet.

Genomförandet av agrarreformen förorsakade mycket spänning och livlighet på Runö. Agrarreformens genomförande på Runö är emellertid icke lätt. På Runö var jorden delat på ett sådant sätt att gårdsgränser skära mitt igenom husen. Husen äro byggda gemensamt på två familjer. Flyttar en av familjerna, medför den hälften av huset.

Den enda större gården på Runö, med en areal av 45–48 ha, tillhör kyrkan. Tre jordbrukare som önskade tillägg, fingo dessa av kyrkans jord.

Sockennämndens representanter önskade jord för Runö elementarskolan och för en rad allmänna företag som skall grundas, sjukhus, folkhus, m. m. Saaremaa länskommittén planerade dessa platser av kyrkans jord.”

Den 4/1 1941 publiceras en artikel med rubriken “Även på Runö börjar ett nytt liv”:

“Alla olika slags inventarier som hitills voro i Runö kyrkoförsamlings ägo, beslöto myndigheterna att övertaga och ge åt Runö folkskola. Så hade församlingen 5 kammarorglar, medan skolan ej hade en enda, varför läraren var tvungen att vissla för att lära barnen sångmelodin!! På samma sätt var det med

symaskinen, vilken fick användas endast av personer, som stodo i intimt förhållande till församlingen. Nu har skolan fått även symaskinen. Utom detta fick skolan från pastoratet två rum, som hittills hade stått oanvända men nödvändigt behövdes för skolans arbete. Pastor Isakson var inte nöjd med att redskapen och rummen togos från honom och gävos åt skolan. När han fick höra talas om rummens övertagning, smusslade han undan många saker, t. o. m. rullgardinerna, som han hade gömt på vinden, där myndigheterna hittade dem.

Hittills hade Runös bibliotek, som bestod av omkr. 6 000 band, varit i mycket dåligt skick; en del av böckerna lågo i packlådor medan en annan del vårdslöst slängts upp på pastoratets vind. Nu har biblioteket ställts i ordning och upptagits i Runö offentliga biblioteks register.

Vidare har man inrättat en provisorisk ambulans. Därvid är en provisorisk hjälpunkt inrättad hos Elisabeth Lorentz, som äger terapiska kunskaper. En del av ambulansens inrättning, vilken hade sänts runöborna från Sverige, var hittills inte införd i motsvarande förteckning. Därför voro fem till sjukhuset skänkta sängars utrustning i enskilda öbors händer. Enligt myndigheternas förordning återställdes dessa föremål.

För att klargöra det politiska läget, anordnades för runöborna två meetings. Uttrycksfulla och klara tal höllos av kamrat§ V. Sannik och andra kuressaarebor.

När vidare för Runös befolkning viktiga frågor behandlades, var öbornas största önskan, att de skulle få ha kvar möjligheten att idka säljakt. Därtill kommer det att grundas en salskytte-artell.

Nästa viktiga fråga var Runös nya jordreform, genom vilken det hade tagits c:a 45 ha jord från kyrkogodset. Därav grundades en ny gård och man gav dessutom tillägg åt 5 torparställen.

Enligt runöbornas egna åsikter borde det grundas en fåravelsförening och den från kyrkan tagna jorden givas åt föreningen.

Hittills hade pastoratets jord varit under bybornas förvaltning, vilka tillsammans använde den som betesmark för fåren, medan åkerjorden var fördelad i små delar mellan gårdarna.

Sedan fem gårdar fått tillägg och en ny bildats, utmättes av lantmätaren E. Ennemuist plats för folkhuset, sportplats, sjukhusplats, förenings- och fabriks- och sandupptag.”

Man kan bara föreställa sig hur kamraterna från Kuressaare, med pistoler i bältet, höll sina ”uttrycksfulla och klara” tal. Marken för folkhuset, sportplatsen, föreningen och fabriken (men vilken?) mättes troligen ut i närheten av pastoratet, där det fanns ledig mark. Var i sitt hem Elisabeth Lorentz placerade ut de fem sängarna förblir dock oklart.

Den 22/5 1941 skriver Sovjet- Estland:

”Inom den närmaste tiden grundas på Runö en fiskmottagnings- och insaltningspunkt, som hör till Pärnu fiskkombinat. Vid ett samtal med punktens svensktalande ledare, kamrat Vähk, yttrade denne bland annat, att man på stranden

uppför ett c:a 15 m långt hus, som innehåller rum för fiskmottagning, för rensning och insaltning samt iskällare, magasinrum och kontor. Arbetare för uppförandet av byggnaden och till punkten tar man på orten. Arbetet börjar, när material hunnit anskaffas. Punkten skall periodiskt sända saltad fisk till Pärnu. Möjligt är även, att det upprättas reguljär förbindelse mellan Pärnu och Runö.”

Mottagnings- och insaltningspunkten för fisk var det enda, som kommunisterna hann förverkliga på Runö före kriget. Föda behövdes för både sovjetfolket och Röda armén. Fisk och sälfett var de enda artiklar som ön kunde erbjuda folkhushållningen. På foton tagna 1943 av Eugene Kirchhoff syns punkten på Ringsu-udden och är i drift. Då naturligtvis redan i Wehrmachts tjänst.

I numret den 18/6 1941 kan man läsa följande:

”På hösten 1940 fingo runöborna höra talas om artellväsendet. De beslöto då att bilda en artell. Ett par runöbor, som foro med posten till Kuressaare, hade med sig artellens stadgar. Dessa studerades noga och man kom till den åsikten, att en artell vore till allas bästa. Nu valdes styrelse och en kommission bildades, vilken skulle värdera motorbåtarna och fiskredskapen. Nämnas bör, att fiskaren Matts Malm, som blev vald till ordförande, nedlagt mycken tid på sitt arbete och utvecklat en otrolig energi för artellens bästa. Han var en av de två, som gingo den långa och besvärliga vägen över isen till Kuressaare för att sätta sig in i artellväsendet.

För närvarande består Runö artell av ett 50-tal medlemmar, och dessa vänta bara på att fisket skall börja. Det enda hindret är brist på

kapital för inköp av fiskredskap och motorbränsle. Runöborna ha aldrig förr kunnat utnyttja havets rikedomar på grund av att svårigheterna ha varit stora, när det gällt att föra bort fisken. Nu när staten står för det hela, hoppas fiskarna kunna fiska obegränsat och vänta sig en rik och inkomstbringande sommar.

För närvarande håller Pärnu fiskkombinat på med att bygga en fiskmottagningspunkt på Runö. Man har lagt grunden till byggnaden, som rymmer fiskrensningssrum, lagerrum, iskällare och kontor. Det är det första steget till förbättring. Det är inte omöjligt, att det till nästa år även blir hamn, och då är även den sekellånga isoleringen bruten.

Eesti Kalurite Liit meddelar, att det är möjligt för artellerna att få lån för anskaffning av fiskredskap i Statliga Agrarbankens filial i Kuressaare. I alla frågor angående artellen kan man vända sig till fiskeriinstruktören från Eesti Kalurite Liit i Kuressaare, kamrat Laos, vilken även utlämnar tillstånd för köp av motorbränsle och bensin.”

Det förvånar föga att runösvenskarna, i likhet med sina stamfränder från andra öar och kustområden, önskade flytta till moderlandet Sverige under åren 1943 och 1944. Sovjetmakten lyckades på mycket kort tid visa sin rätta natur – lokala traditioner och sedvänjor respekterades inte längre, saker skulle ske på det vis som ”kamrater” från Kuressaare och Tallinn befallde. Om de sa att artellen kommer, så nog kom den också. Och som framtiden skulle utvisa – artellen kom: 1949 jordbruksartellen ”Runö”, ett par år senare fiskerikolchosen ”Kommunismens Fyr”. Och för köp av motorbränsle krävdes mycket riktigt tillstånd.

Ruhnu uudiseid kommunisti pilgu läbi: ajaleht Sovjet-Estland 1940–1941

Kaarel Lauk

Alljärgnevalt tutvustame üht avastamata tahku Eesti rannarootslaste ajaloos: nädalalehte Sovjet-Estland. Peale Eesti okupeerimist Nõukogude Liidu poolt 1940. aasta suvel pandi kommunistliku maailma heaks tööle kõik saadaolevad propagandakanalid. Ja nagu alljärgnevalt selgub, ei peetud paljudeks ka välja anda kohalikku ajalehte ühe Eesti vähemusrahvuse emakeeles.

Sovjet-Estland ilmus 17. oktoobrist 1940 kuni 13. augustini 1941 – kuni Saksa armee sisetungini. Nädalaleht kajastas kõikvõimalikku kommunistlikku propagandat, aga sisaldas oma teisel leheküljel uudiseid ka rootsi asustusega saartelt ja rannaladelt. Kokku ilmus ajalehte 44 numbrit. Viimastest numbritest seoses sõja puhkemisega kohalikud uudised kadusid, asendudes Punaarmee tegevuse kajastamisega. Ajalehe toimetaja oli kommunist Anton Vaarandi, kes on läinud ajalukku peamiselt (või ainult) oma abi-kaasale Debora Vaarandile abielu kaudu nime andmisega.

Tänan väga Leif Strömfelti, kes ajalehe numbrid mulle saatis ja head klassiõde Epp Ehasalu, kes lahkesti alltoodud tekstid rootsi keelest tõlkis.

31.10.1940 kirjutab Sovjet-Estland:

„Kodanliku korra ajal oli Ruhnu kõige mahajäänud kohti Eestis. Keegi ei hoolinud saareelanike elutingimuste parandamisest. Nad pidid terve oma elu viirama päevast päeva ilma, et midagi muutuks paremaks. Eriti raske oli elu

Ruhnus talvel, kui jääolude tõttu oli katkenud ühendus mandriga.

Maareformi elluvimine tõi Ruhnu palju põnevust ja elavust. Maareformi rakendamine Ruhnus ei ole siiski kerge. Ruhnus oli maa jagatud nii, et talupiirid võisid minna läbi maja. Majad on ehitatud kokku kahele perele. Perest lahkuja saab kaasa pool majast.

Ainus suur maaomand Ruhnul, pindalaga 45–48 ha, kuulub kirikule. Kolm maaharijat, kes soovisid lisa, said seda kiriku maadest.

Vallavolikogu esindajad soovisid maad Ruhnu algkooli ja mitmete asutatavate ettevõtmiste, haigla, rahvamaja jm jaoks, Saaremaa maakonnakomisjon kavandas selleks kohad kirikumaaadele.”

04.01.1941 ilmub artikkel pealkirjaga ”Ka Ruhnus algab uus elu”:

”Kõik erinevat liiki inventar, mis seni oli Ruhnu kirikukoguduse omand, otsustati võimude poolt üle võtta ja anda Ruhnu algkoolile. Nii oli kogudusel 5 harmooniumit, samas koolil ei olnud ühtegi, mistõttu õpetaja pidi vilistama lastele lauluviiaside õpetamiseks!! Samamoodi oli lugu õmblusmasinaga, mida said kasutada ainult kogudusega tihedates sidemetes olevad isikud. Nüüd sai kool ka õmblusmasina. Peale selle sai kool pastoraadist kaks ruumi, mis seni seisid kasutusest, kuid mis on hädasti vajalikud kooli tööks. Pastor Isakson ei olnud rahul sellega, et temalt

inventar ja toad ära võeti ja koolile anti. Kui ta kuulis tubade üleandmisest, toimetas ta salaja kõrvale palju asju, sealhulgas rullkardinad, mis ta oli peitnud ära põõningule, kust võimud need leidsid.

Siiani oli Ruhnu raamatukogu, mis koosnes umbes 6000 köitest, olnud väga halvas seisukorras; osa raamatutest vedeles pakkekastides, samas kui teine osa oli hooletult visatud pastoraadi põõningule. Nüüd on raamatukogu korras ja kantud Ruhnu avaliku raamatukogu kataloogi.

Lisaks on loodud ajutine ambulants. See on ajutine abipunkt Elisabeth Lorentzi juures, kes omab teadmisi ravitsemisest.

Osa ambulantsi varustusest, mis oli saadetud ruhnlastele Rootsist, ei olnud siiani vastavasse nimekirja kantud. Seetõttu oli viis haiglale kingitud voodit eraisikutest saareelanike käes. Vastavalt võimude korraldusele tagastati need esemed.

Poliitilise olukorra selgitamiseks korraldati ruhnlastega kaks kohtumist. Väljendusriikka ja selge kõne pidasid seltsimees V. Sannik ja teised kuressaarlased. Kui edasi käsitleti Ruhnu rahvale tähtsaid küsimusi, oli saarlaste suurim soov, et neil säiliks hülgepüügi võimalus. Sellest tulenevalt asutatakse hülgeküttimisartell.

Järgmine tähtis küsimus oli Ruhnu uus maareform, millega võeti ära ca 45 ha maad kiriku omandusest. Selle arvelt asutati uus talu ja anti juurde maad 5 vabadikukohale.

Ruhnlaste oma ettepaneku kohaselt tuleks asutada lambakasvatusühistu ja kirikult võetud maa anda ühistule.

Seni on pastoraadi maa olnud külaelanike käsutuses, mida kasutatakse ühiselt lammaste karjamaana, samas põllumaa on olnud jagatud väikeste tükkidena talude vahel. Seega viis talu said maad juurde ja loodi üks uus, väljamõeldud maamõõtja E. Ennemuisti poolt koht rahvamajale, spordiplatsile, haiglakohale, ühistu- ja vabriku- ja liivavõtukohad."

Kuidas seltsimehed Kuressaarest, püstol võöl, "väljendusrikast ja selget" kõnet pidasid, võib vaid oletada. Maatükid rahvamajale, spordiplatsile, ühistule ja vabrikule (millisele küll?) mõõdeti välja tõenäoliselt pastoraadi ümbruses, kus oli vaba ruumi. Kuhu pani Elisabeth Lorentz oma kodus viis voodit, on küll selgusetu.

22.05.1941 Sovjet-Estland kirjutab:

"Ruhnus asutatakse kala vastuvõtu- ja soolamispunkt. Lähemas tulevikus asutatakse Ruhnus kala vastuvõtu- ja soolamispunkt, mis kuulub Pärnu kalakombinaadile. Vestluse käigus ütles punkti rootsi keelt kõnelev juht, seltsimees Vähk, muu hulgas, et randa püstitatakse ca 15 m pikkune maja, kus on ruumid kala vastuvõtuks, puhastamiseks ja soolamiseks, aga ka jääkelder, laoruum ja kontor. Töölised hoone rajamiseks ja punktis töötamiseks võetakse koha pealt. Töö algab siis, kui materjal kohale jõuab. Punkt hakkab regulaarselt saatma soolatud kala Pärnusse. On võimalik ka, et korraldatakse regulaarne ühendus Pärnu ja Ruhnu vahel."

Kala vastuvõtu- ja soolamispunkt oli ainuke, mida kommunistid jõudsid enne sõda Ruhnus ellu viia. Süüa oli vaja ja nõukogude

rahvas ning Punaarmee oli vaja ära toita. Kala ja hülgerasv olid ainukesed artiklid, mida saar rahvamajandusele pakkuda sai. 1943. aasta Eugene Kirchhoffi tehtud fotodel on punkt Ringsu neemel täiesti olemas ja ka töötab. Siis juba muidugi Wehrmachi tarbeks.

18.06.1941 lehenumbri saab lugeda:

"Ruhnu artell. Sügisel 1940 kuulsid ruhnlastel artellisüsteemist. Nad otsustasid asutada artelli. Paaril ruhnlasel, kes saabusid koos postiga Kuressaarde, oli kaasas artelli põhikiri. Neid uuriti hoolikalt ja selle tulemusel leiti, et artell oleks kõigile parim. Nüüd valitakse juhatus ja luuakse komisjon, mis hakkab hindama mootorpaate ja püügivahendeid. Tuleb mainida, et kalur Matts Malm, kes sai valitud juhi kohale, on panustanud palju oma tööaega ja kulutanud uskumatult palju energiat artelli heaks. Ta oli üks neist kahest, kes käis maha pika ja raske tee üle jää Kuressaarde artellisüsteemiga tutvumiseks.

Praegu koosneb Ruhnu artell 50 liikmest, ja nad ootavad lihtsalt kalapüügi algust. Ainsaks takistuseks on kapitali vähesus püügivahendite ja mootorikütuse ostmiseks. Ruhnlastel ei ole kunagi olnud võimalik mere rikkusi ära kasutada suurte raskuste tõttu, mis on seotud kala äraandmisega. Nüüd kui riik on vastutav kõige eest, loodavad kalurid piiramatut kalapüüki ja ootavad rikkast ja tulusat suve.

Praegu tegeleb Pärnu kalakombinaat kalavastuvõtupunkti ehitamisega Ruhnu. On pandud alus hoonele, kus paiknevad kalapuhastusruum, laoruum, jääkelder ja kontor. See on esimene samm asjade parandamiseks. Pole võimalik, et järgmisel aastal muutub

ka sadam, ja see on ka sajanditepikkuse eraldatuse läbilõikamine.

Eesti Kalurite Liit teatab, et artellidel on võimalik saada laenu püügivahendite muretsemiseks Riikliku Maapanga Kuressaare filiaalilt. Kõigis artelle puudutavates küsimustes võib pöörduda Eesti Kalurite Liidu Kuressaare kalandusinspektori, seltsimees Laose, poole, kes väljastab loa mootorikütuse ja bensiini ostmiseks."

Pole imestada, et ruhnurootslased 1943. ja 1944. aastal ühiselt koos rahvuskaslastega teistelt saartelt ja ranna-aladelt emamaale Rootsi ümber asuda soovisid. Nõukogude võim suutis juba väga lühikese ajaga enda olemuse selgeks teha – kohaliku kogukonna traditsioonidel ja tavadel pole enam mingit tähendust, asjad toimuvad nii nagu "seltsimehed" Kuressaarest ja Tallinnast ütlevad. Kui öeldakse, et artell tuleb, siis ta ka tuleb. Ja nagu tulevik näitas – artell ka tuli. 1949. aastal põllumajanduslik artell "Ruhnu", paari aasta pärast kalurikolhoos "Kommunismi Majak". Ja mootorikütuse ostmiseks peab luba olema.

Ajalehe *Sovjet-Estland* esikülj 4. jaanuaril 1941

Zorn och estlandssvenskarna:

En sommarseglat till Odensholm och Ormsö år 1905 med konstnären Anders Zorn

Lena Weesar

Sommaren 1905 seglade den svenske konstnären Anders Zorn tillsammans med sina konstnärskollegor Albert Engström och Akseli Gallén Kallela till den estlandssvenska övärlden. Ett besök som gjorde starkt intryck, inte bara på Zorn själv, utan också på Albert Engström som skrivit om resan och deras besök på Odensholm, i Hapsal och på Ormsö, eller Wormsö som Ormsö hette på den tiden.

Så – följ med på ett besök till Aiboland för över 100 år sedan!

Först lite bakgrund:

År 1905. Anders Zorn och Albert Engström hade valts till hedersmedlemmar i Finska konstnärsgillet och för att tacka för utmärkelsen seglade de till Finland med Zorns kutter Mejt II, en av dåtidens mest berömda segelbåtar. Efter festligheter i Helsingfors där också den finlandssvenske konstnären Akseli Gallén Kallela anslöt sig, fortsatte de seglatsen till Estland, eller rättare sagt guvernementet Estland i dåvarande Ryssland som år 1905 löd under tsar Nikolaus II.

Konstnärskollegorna besökte först Reval/Tallinn i några dagar och fortsatte sedan till Odensholm, Hapsal och till Wormsö varifrån de seglade tillbaka till Sverige. Tiderna var oroliga. Folkliga protester hade brutit ut med masstrejker och bonderevolter runt om i Ryssland vilka kom att sprida sig även till Estland. Ett förebådande om den kommande revolutionen. I Finland, tillika en del av Ryssland

som det ryska Storfurstendömet Finland, bröt en storstrejk ut senare under hösten mot den ryska överhögheten. Samma år var unionsupplösningen mellan Norge och Sverige ett faktum efter det att den norska regeringen lämnat in sin avskedsansökan, något som man från svensk sida reagerade kraftigt emot och det talades om att sätta in militär för att hålla kvar Norge i unionen. Vilket man dock aldrig gjorde. Den politiska situationen i Sverige var alltså spänd, försvarsfrågan stod högt på dagordningen liksom frågan om allmän rösträtt.

Att oro och uppror låg i luften under besöket i Estland undgick inte Zorn och hans kollegor, något som Engström också noterade i sin skildring av resan. Men besöket bland estlandssvenskarna gjorde starkt intryck, inte minst på Anders Zorn. Med odensholmsborna kände han sig förenad ”som genom något mystiskt blodsband”, skriver Engström, och på Wormsö ”där njöt Zorn!”

Över Finska viken till Reval och Odensholm

Efter festligheter, firande och kräftskiva hos konstnären Albert Edelfelt, seglade konstnärsvännerna över Finska viken till Reval, som Tallinn hette år 1905. Men där var det inte lätt att hitta kajplats – det skulle bli kappsegling och jakthamnen var överfylld med segelbåtar. Till slut lyckades de och under tre dagar ”gjorde” de sedan sta’n under Zorns ledning,

Anders Zorn i Kungliga Segelsällskapets uniform, så som han var klädd under seglatsen.

Foto: tillhör Zornmuseet, Mora.

och det grundligt. Vilket Zorn all tid gjorde när han intresserade sig för något och i Reval var det först och främst de svenska minnena.

Och så gick färden vidare mot Odensholm.

Just när det var tid att äta lunch närmade de sig Baltischport/Paldiski, garnisonsstad och huvudhamn för Reval och St Petersburg - och för strömmingsfisket i Finska viken - eftersom hamnen sällan frös. Det hade börjat blåsa upp, sjön gick hög och de gick in i hamn för att få äta i lugn och ro. Men av det blev det intet.

”Tre sluskigt klädda karlar” dök upp på kajen, de sa att de var tulltjänstemän och ville komma ombord. ”Aldrig i livet”, röt Zorn, ”att jag skulle släppa ombord så’na sluskar! Några tullvaktmästare har aldrig satt sin fot på Mejts däck. Och smugglar, det gör jag inte!”

Gallén Kallela, som kunde göra sig förstådd på estniska, beordrades

av Zorn att skicka iväg dem – vilket han lyckades med och de försvann under hotfullt muttrande om att de skulle komma tillbaka. Vilket de också gjorde. Nu med förstärkning av en liten trupp ryska soldater med gevär med påskruvade bajonetter! Men konstnärerna hade avslutat sin lunch och precis hunnit ut till sjöss när de dök upp på hamnkajen hojtande och gestikulerande. Gallén Kallela var skakad – det hade ju kunnat hända vad som helst. ”Glöm inte att vi lever i verkligt oroliga tider och här i Estland jäser det för tillfället värre än på andra ställen!”

På Odensholm – ”Vi äro av samma stam! Gud välsigne!”

På eftermiddagen fick de Odensholm i sikte, under timmar av stiltje hade de sett öns kapell och fyrtorn hägra. När det började skymma kom vinden och de närmande sig ön. Men var fanns den lilla hamnen? Det ryska sjökortet hade inte heller märkt ut alla grynnor och skär i det grunda vattnet och de var på vippen att gå ordentligt på grund. En fiskebåt var på väg ut till havs och de hissade lotsflaggan. Fiskebåten vände, kom till undsättning, lade sig längs Mejt och lotsen steg ombord – ”Hans gång på vårt däck var stolt som en vikings och med sina nakna fötter gick han säkert som på sitt eget stuggolv”, skriver Engström. Men det blev ingen lätt insegling. Det blev att lova, falla, lova och falla i all oändlighet men med lotsens, Mathias (Magnus) Brus, hjälp nådde de till slut land.

Plötsligt hade han frågat: ”Är ni svenskar?”

”Ja.”

”Vi äro av samma stam! Gud välsigne!” Och han räckte fram handen. ”Det var som att vi skulle

ha hälsat på våra förfäder tio släktled tillbaka i tiden”, skriver Engström, ”och då vi äntligen kommo iland kände vi att vi voro hela öns välkomna gäster!”

Trots att det blivit kväll kunde konstnärsvännerna inte hålla sig, de gick upp till kapellet och den lilla byn där de blev inbjudna i en stuga som snart fylldes av byns män och kvinnor. Det här var något för Anders Zorn! Flera år efteråt, skriver Engström, sade Zorn många gånger att besöket på Odensholm gripit honom mer än något annat sammanträffande med utlandssvenskar. Och då ska man veta att Anders Zorn var en mycket välberest person.

Efter en skur av frågor om Sverige fick de berättat om de sju odensholmsfamiljernas och öns historia som svensk koloni, om pestens härjningar, om estniska sjörövare och om en estnisk baron som sades ha köpt ön. Men öborna betraktade sig som svenskar och underkastade sig ingen annan överhet än den svenske kungen.

”Det är bra!”, sa Zorn. ”Håll ut!”

Med konstnärsvännerna talade Odensholmsborna en noggrant grammatikalisk högsvenska, inlärd ur tidningar, eller rättare sagt tidningen – Aftonbladet som letat sig till ön från Sverige fast den inte synt till på något år – och böcker, men sinsemellan talade de odensholmsmål, ”gammalsvenska”. Zorn

försökte sig på att tala dalska och det, skriver Engström, hade gått riktigt bra. Men lite undrande var de över Zorns och Engströms klädsel, Svenska Segelsällskapets uniformer – uniformer gav dem obehagliga associationer.

Så dukades mat upp – brunt bröd, smör, flundra stekt i svinflott, rökt torsk, Odensholms specialitet, rökt flundra, filbunke, hembryggt öl, mjölk – en riktig festmåltid och Engström skriver hur ”Zorn, Gallén och jag riktigt vältrade oss i njutningar!”

Dagen efter fortsatte festen, kanske mest för Zorn. Och Zorn, skriver Engström, ”han kände sig förenad med öborna som genom något mystiskt blodsband. Han

beundrade deras stolta hållning och rättframhet. Hos dem fanns ingen slavkänsla, sade han, och ändå hade de varit ryssar så länge.” De gick ur stuga i stuga och Zorn undersökte allt med vetenskaplig noggrannhet – från husgeråd till husens arkitektur, ladugårdarnas inredningar, takkonstruktionerna med sina drak-

huvuden och taktäckningen. Men mest beundrade Zorn folktypen. Och i varje stuga de kom in i togs de emot som ärade gäster med rikligt med mat och hembryggt öl.

På kvällen förklarade Zorn att de inte längre kunde ta sina nya vänners storslagna gästfrihet i anspråk, även om han skulle velat stanna länge. De skulle fortsätta mot Hapsal och Wormsö följande dag annars skulle de orsaka både

Familjen Brus, Odensholm, 1905. Mathias (Magnus) Brus längst bak.

Foto: Anders Zorn, tillhör Zorn-muséet, Mora.

hungersnöd och ölbrist hos odensholmsborna. Men han skulle köpa rökt torsk av dem, det hade de gott om.

Och så blev det.

Efter ett tidigt morgondopp och inköp av en säck rökt torsk, vilken Zorn insisterade att betala för och det rikligt, blev de utlotsade av lotsen Brus. Och kursen sattes söderut, mot Hapsal – ”den gamla vackra staden med så många svenska minnen”.

I Hapsal – på jakt efter svenskminnen, rysk middag och möte med baronerna

I sol och hård vind nådde de snabbt sundet mellan Wormsö och fastlandet där de mötte ryska örlogsmän, och på eftermiddagen lade de till i Hapsals grunda hamn där skummet rök över hamnpiren.

Efter diverse krångel och mankemang med påflugna hamnsjåare klädde sig Zorn och hans sällskap eleganta för att ta Hapsal i skärskådande. I badområdet myllrade det av människor ”av de mest olika kvaliteter”, men konstnärerna hade inte kommit till Hapsal för att leva badortsliv utan fortsatte upp mot staden. På gatan träffade de en välvillig man som talade svenska och visade vägen till ruinerna av den gamla biskopsborgen och kyrkan. Där strövade de omkring till sent på kvällen och Zorn fantiserade ”som bara han kunde” om gamla tider då danska och svenska vikingar härjade där.

Dagen därpå regnade det och de lämnade inte båten förrän fram på eftermiddagen då Zorn sa: ”Vi måste ta reda på mer om svensk-

arna här. Det talas ju svenska överallt flera mil inåt landsbygden. Vi ska träffa svenska bönder! Och vi dinerar i land.” Rysk middag skulle det bli.

Kladda i regnrockar och sydvästar gick de för att ta reda på det förnämsta hotellet med Hapsals bästa restaurang. Utanför på gatan till hotellet de blivit rekommenderat stod en lång fil av landåer, vissa fyrspända. Kuskarna satt orörliga på kuskbockarna i regnet, till synes i stram givakt med piskorna utmed högra sidan i väntan på sitt herrskapsfolk – ”ryskt herrskap, som lät folk och djur stå ute så där i ovädret”, lägger Engström till.

De blev visade ett bord och Zorn frågade den frackklädd hovmästaren om han visste något om svenskar i och omkring Hapsal. Nej, det gjorde han inte. Han var från Sydryssland. ”Men vi har besök av baronerna. De har hyrt festvåningen här bredvid. Möjligen kan de ge besked om svenskar och de har ha just avslutat sin middag.”

Engström fick i uppdrag att tala med baronerna och efter att ha blivit anmäld av hovmästaren kom han in i ett rum där en bullrande samling män av olika åldrar satt bänkade kring ett jättelikt bord där flaskor av växlande former och färger trängdes med varandra. Engström presenterade sig och herrarna presenterade sig i sin tur för honom och där var ”bara namn med klang ur vår historia, Paijkull, Patkull, Wrede, Knorring, Stackelberg – jag kommer icke ihåg alla.”

Engström berättade att han och Akseli Gallén Kallela, båda konstnärer, var i Hapsal som gäster ombord på målaren Anders Zorns kutter och att de var mycket intresserade av spåren efter svensk kultur i Estland. Han tog för givet att Zorns namn var lika välkänt

där som i den övriga världen och att Zorns namn var garanti för dem som gentlemän. Men baronerna bara stirrade på dem. Visserligen var de mycket intresserade av Sverige, de flesta av dem hade ju släktingar där, men de hade aldrig hört talas om Zorn. Men visst, de ville gärna ge dem tillfällen att träffa svenskar. Själva hade de underlydande som fortfarande talade sitt modersmål, svenska. Men Zorn? Vem var det?

Engström upprepade att han var en av Europas mest berömda målare men baronerna bara skakade på huvudena. Men ville han inte be sina kamrater komma och ta ett glas champagne med dem? Den var äkta, det kunde de garantera. Och hans sällskap talade väl tyska också? Engström försäkrade att de talade alla kulturspråken.

Men att träffa baronerna, det var inte Zorn ett dugg intresserad av.

”Nehej, vi ska inte umgås med några underhuggare! Säg dem att vi är trötta.”, blev Zorns svar på deras inbjudan.

När de lämnade hotellet var vädret än sämre än förut. Gatan var en smutsig fors och ute i ösregnet satt kuskarna fortfarande i lika stram givakt som tidigare på sina kuskbockar. På grund av det dåliga vädret bestämde Zorn att de skulle övernatta på hotellet. Så blev det och på morgonen kom en inbjudan från greve Stackelberg, som tydligt tagit reda på vem Anders Zorn var, att besöka hans gods Kividepä. De skulle få se hur det gick till på ett gammalt estniskt gods och de skulle inte få ångra sig, utlovade han. Men Zorn lät hälsa att det inte låg i hans resplan att segla åt det hållet, fast både Engström och Gallén Kallela verkligen bad och bönade om att han skulle ta emot inbjudan.

Några månader efteråt bröt oroligheterna i Estland ut på allvar. Baronernas slott brändes och jämnades med marken. ”Vi gick verkligen miste om en upplevelse av rang”, skriver Engström. Men som så ofta hade Zorn varit obeveklig.

På Wormsö – där njöt Zorn!

Dagen därpå strålade solen och konstnärsvännerna satte kurs mot Wormsö där de planerade att stanna i ett par dagar – och där njöt Zorn! De kom dit en söndag och åkte till kyrkan ”där vi togos om hand av prästen och hans älskvärda fru. Vi blandade oss i vimlet på kyrkbacken som lystes upp av kvinnornas egendomliga nationaldräkter. Zorn tyckte att sceneriet var som kalkerat efter en söndag i någon Dalasocken förr i världen.”, skriver Engström.

Och Zorn, han inspekterade stugorna och deras etnografika, han talade med bönderna och lyssnade intresserat på det de hade att berätta. Men även här anade man kommande onda tider. Ryska gendarmer och soldater var inte sällsynta – ”man var rädd för spioner och vägde sina ord väl mycket”.

I en gammal stuga hittade Zorn en säng av mycket ålderdomlig typ med en ornamentik som påminde om ”kruset” på föremål från vikingatiden. Han blev eld och lågor och sa att just i sådana sängar ”måste våra förfäder ha legat i”. Efter något förhandlande blev han ägare till sängen som han betalade med en summa som fick ägaren att gapa av förvåning. Zorn fick löfte om att den skulle skickas till Sverige, de inte kunde ju inte ta ombord den på Mejt, och prästen lovade att se till att den kom iväg – men den kom aldrig fram, troligen på grund av de kommande oroligheterna i landet.

Dagen efter gav sig Zorn ut på egna strövtåg efter svenska minnen

på ön, men resultatet blev inte det han väntat.

Kanske för att det var en vanlig arbetsdag, kanske för att öborna kände sig misstänksamma mot utifrån kommande besökare. Tiderna var ju oroliga. Men han ”fick fatt i en gammal avsatt präst som han tog med sig ombord för att visa mig och Gallén”, skriver Engström. ”För han hade aldrig sett någon som så till punkt och pricka motsvarade den föreställning han fått i Strindbergs *Hemsöborna* om pastor Nordström. Det var också ett original av renaste vatten – eller kanske det icke var drycken, som kommit honom att förlora kapp och krage.”

Zorn bjöd honom på middag ombord på Mejt och den midda-

Ormsöpiar – Ormsöflickor 1905.

Foto: Anders Zorn, tillhör Zorn-muséet, Mora

gen föll i god jord. Pastorn blev snart hemtam och gick omkring i salongen, öppnade förundrad alla lådor och tittande i alla skåp. Och när de rott pastorn i land stod han i timmar kvar på stranden, orörligt stirrande på sagobåten Mejt.

Tidigt dagen efter satte de segel för hemresan till Sverige. Barometern hade fallit betydligt och ormsöborna hade spått storm. Men Zorn hade bestämt att de skulle

segla, han hade ett möte i Sandhamn en viss tid och Zorn kom aldrig försent till ett möte. De satte kurs mot Tahkuna, Dagös norra udde, och i full storm, med Zorn själv till rors, nådde de svenska vatten. Zorn kom till avtalad tid och efter en bankett hos bankiren och konstsamlaren Ernest Thiel seglade de vidare mot Stockholm!

Men kontakten fortsatte – och om Ormsötäcket, en stark symbol

Kontakten mellan de svenska konstnärerna och estlandssvenskarna tog inte slut i och med att deras sommarsegelats kom till ända. Konstnärsvännerna beställde prenumerationer på svenska tidningar till odensholmsborna. Albert Engström uppmanade läsarna i sin tidning *Strix* att skicka böcker till dem, Anders Zorn instiftade ett friår på Mora folkhögskola för estlandssvenska ungdomar, som han tillsammans med sin hustru Emma var djup engagerad i, och efter revolutionsåren och första världskrigets slut lyckades Albert Engström göra en insamling till Odensholm som blivit svårt bombat under kriget och där öborna gjorts utfattiga. Detta var efter Anders Zorns bortgång – ”Om Zorn hade levat skulle han gjort det ensam. Ty han var sådan”, skriver Engström.

Katarina Hammerman, ”Skolhus-Kate”, från Kärrslätt på Ormsö kom som frielev till Mora folkhögskola mellan 1919–1920. I sina memoarer *En Ormsöflickas minnen* (Almqvist & Wiksell, 1967) berättar hon om sin tid på skolan bland annat med Anders Zorn som teckningslärare och Emma Zorns lektioner i hemkunskap och heminredning. Det var där hon lärde sig väva ett täcke, en filt, i rosengångsmönster – det vi

idag kallar Ormsötäcket och som blivit en symbol för alla ormsöbor i förskingringen, en symbol för ormsöbornas ursprung, historia och rötter. Ett täcke Katarina tog med sig från Mora till Kärrslätt och lärde flickorna i byn att väva, som sedan spreds över ön och snart kom att vävas på varje gård. Täcket, som många tog med sig i sina små båtar under flykten till Sverige under andra världskrigets krigsår, för värmens skull och som ett kärt ting från sin hemö Ormsö.

Zorns samhörighet med estlandssvenskarna – vad stod den för?

När jag läste Albert Engströms skildring av konstnärernas seglats sommaren 1905, deras möte med de estlandssvenska öborna och insåg kopplingen till Ormsötäckets ursprung, blev jag fascinerad och en fråga dök upp hos mig – Vad var det som gjorde att Anders Zorn kände en så stark samhörighet med

den estlandssvenska öbefolkningen? Vad stod det för, egentligen?

För hur kom det sig att han, Anders Zorn, en av Sveriges mest välkända konstnärer, som gjort sig en förmögenhet på beställningar av porträtt av sin tids mest erkända personer och kungligheter, i Sverige och utomlands, som avporträtterat tre av USAs presidenter och som rörde sig i samhällets övre sociala skikt, blev intresserad av de estlandssvenska fiskarna och bönderna?

Jag kunde inte släppa frågan vilket resulterade i en fil kand uppsats i konstvetenskap vid Stockholms universitet, *Zorn och estlandssvenskarna – en studie i resefotografiet kring sekelskiftet 1900*, där jag studerat Zorns fotografier från resan i ett jämförande perspektiv och i ett vidare sammanhang.

För Zorn fotograferade under resan, han fotograferade mycket överhuvudtaget och använde sina fotografier som inspiration och förlagor till sin konst. Någon målning

eller etsning av estlandssvenskarna är inte kända, men några av hans fotografier från resan visades på utställningen *Zorn och kameran* på Fotografiska muséet i Stockholm 2015.

Vad jag kom fram till? Ja, bland annat att hans känsla av samhörighet med största sannolikhet låg i de likheter han såg mellan livet på de estlandssvenska öarna och livet i hans hembygd Dalarna i äldre tid – han kände helt enkelt igen sig – och vad han särskilt beundrade var vad han uppfattade som en fornnordisk ursprunglig ”svenskhet” hos de estlandssvenska öborna – med nationalromantiska förtecken som den nationalromantiker han i grund och botten var.

Uppsatsen finns i SOVs arkiv i Stockholm för den som är intresserad av att ta del av den i sin helhet och Albert Engström berättelse om seglatsen 1905 finns tillgänglig på nätet i Engströms biografi *Anders Zorn* (från sid 27 och framåt) inlagd under projekt Runeberg (originalutgåva utgiven 1928) - runeberg.org/engzorn.

*Odensholm, torskfiskebåtar, hamnen, 1926.
Foto: SOVs arkiv.*

*Kulla på Lövholmen, Dalarna.
Foto: Anders Zorn, tillhör Zornmuséet, Mora.*

Zorn ja eestirootslased:

Üks suvine purjereis Osmussaarele ja Vormsisse aastal 1905 koos kunstnik Anders Zorniga

Lena Weesar

Suvel 1905 purjetas rootsi kunstnik Anders Zorn koos oma kunstnikest kolleegide Albert Engströmi ja Akseli Gallén Kallelaga eestirootsi saartele. See külaskäik avaldas sügavat muljet mitte ainult Zornile endale, vaid ka Albert Engströmile, kes on kirjutanud reisist ja külaskäigust Osmussaarele, Haapsalu ja Vormsile, või Wormsöle, nagu Vormsit sel ajal nimetati. Nii et tule ja ela kaasa rännakule eestirootsi aladele enam kui 100 aastat tagasi!

Alustuseks pisut taustast

Aasta 1905. Anders Zorn ja Albert Engström oli valitud Soome kunstnike liidu auliikmeks ja et selle au eest tänada, purjetasid nad Zorni kutriga Mejt II Soome. Mejt oli tolle aja üks kuulsamaid purjekaid. Pärast pidustusi Helsingis, kus seltskonnaga liitus ka soomerootsi kunstnik Akseli Gallén Kallela, jätkus purjereis Eestisse, või õigemini Eestimaa kubermangu tollasel Venemaal, mida 1905 valitses tsaar Nikolai II.

Kunstnike seltskond peatus kõigepealt mõne päeva Revalis/Tallinnas ja jätkas siis reisi Osmussaarele, Haapsalu ja Vormsisse, kust nad purjetasid tagasi Rootsi. Aeg oli rahutu. Rahvarahutused olid üle kogu Venemaa kasvanud massistreikideks ja talurahva ülestõusudeks, levides ka Eestisse. Õhus oli saabuva revolutsiooni eelaimdus. Soomes, mis oli Soome

Mejt – Zorni purjekas.

Foto: Zorni muuseum, Mora

suurvürstiriigina samuti Venemaa osa, lahvatas sügisel Vene ülevõimu vastu suurstreik.

Samal aastal sai reaalsuseks Norra ja Rootsi vahelise uniooni katkemine, pärast seda kui Norra valitsus oli esitanud oma lahkumispalve. Rootsi pool reageeris sellele jõuliselt ja räägiti sõjaväe sisseviimisest, et hoida Norrat edasi unioonis. Seda siiski ei tehtud. Poliitiline olukord Rootsis oli ühesõnaga ärev, riigikaitse küsimus oli teemade seas kõrgel kohal nagu ka üldine valimisõigus.

Et rahunud ja ülestõusud oli Eesti külastuse ajal õhus, ei pääsenud sellest ka Zorn ja tema kolleegid. Seda märkis ka Engström oma reisikirjelduses. Kuid külaskäik eestirootslaste juurde avaldas sügavat muljet, eriti Anders Zornile. Osmussaarlasega tundis ta end ühendatud olevat "nagu mingi müstilise veresideme

kaudu", kirjutab Engström, ja Vormsis "sealolekut Zorn nautis!"

Üle Soome lahe Tallinna ja Osmussaarele

Pärast pidustusi, tähistamist ja vähipidu kunstnik Albert Edelfelt juures, purjetasid kunstnikest sõbrad üle Soome lahe Revalisse, nagu Tallinna 1905. aastal nimetati. Kuid seal ei olnud kerge kaikohta leida – algama pidi purjetamisvõistlus ja jahisadam oli purjekaid täis. Lõpuks õnnestus neil koht leida ja kolme päeva jooksul "võtsid" nad seejärel Zorni juhtimisel linna, tehes seda põhjalikult. Mida Zorn alati tegi, kui ta millegi vastu huvi tundis ja Tallinnas olid selleks eelkõige rootsiaegased mälestised.

Ja siis jätkus reis Osmussaare suunas.

Just lõunasöögi ajal hakkas paistma Paldiski – garnisonilinn, mis oli ühtlasi Tallinna, Peterburi ja Soome lahe heeringapüügi peasadam, kuna see jäätus harva. Tuul oli tõusnud, lained kõrged ja nad sisenesid sadamasse, et rahus ja vaikuses süüa. Sellest ei tulnud aga midagi välja.

Kaile ilmus ”kolm räbalalt riie-
tatud meest”. Nad ütlesid end olevat
tolliametnikud ja tahtsid pardale
tulla. ”Ei iialgi,” mõiratas Zorn,
”ei lase ma pardale sellised kaltsa-
kaid! Ükski tolliametnik pole oma
jalga kunagi Mejti tekile tõstnud.
Ja salakaubaveoga ma ei tegele!”

Gallén Kallelal, kes suutis end
eesti keeles väljendada, käskis
Zorn nad minema saata – mis tal
ka õnnestus ja tolliametnikud ka-
dusid, pomisedes ähvardavalt, et
nad tulevad veel tagasi. Mida nad
ka tegid. Nüüd juba koos väikese
grupi vene sõduritega, kellel kaasas
täakidega relvad! Kuid kunstnikud
olid oma lõunasöögi lõpetanud ja
jõudnud just sadamast lahkuda kui
sõdurid karjudes ja žestikuleerides
sadamakaile ilmusid. Gallén Kal-
lela oli vapustatud – juhtuda o-
leks võinud ükskõik mis. ”Ärge
unustage, et me elame rahutul ajal
ja siin Eestis käärib hetkel rohkem
kui kusagil mujal!”

Osmussaare – ”Me oleme samast soost! Jumala õnnistust!”

Pärastlõunal hakkas paistma
Osmussaar, tunde tuulevaikuses
oodates oli neile paistnud teren-
damas saare kabel ja tuletorn. Kui
hakkas hämarduma, tuli tuul ja
nad lähenesid saarele. Kuid kus
asus väike sadam? Vene mere-
kaardil polnud märgitud ka kõiki
madalas vees olevaid karisid ja
madalikke ning nad pidid äärepealt

*Lootsiredel, Osmussaar.
Foto: SOV arhiiv.*

korralikult madalikule sõitma.
Üks kalapaat oli teel merele ja
nad heiskasid lootsilipu. Kalapaat
pööras ringi, tuli appi, sõitis Mejti
kõrvale ja loots astus pardale –
”Tema kõnnak meie laevatekil oli
uhke nagu ühel viikingil ja oma
paljaste jalgadega astus ta sama
kindlalt nagu oma toapõrandal,”
kirjutab Engström. Sadamasse
purjetamine polnud kerge. Oli vaja
lõputult loovida, allatuult pöörata,
loovida ja allatuult pöörata, kuid
loots Mathias (Magnus) Brusi
abil jõudsid nad lõpuks randa.

Äkki oli ta küsinud: ”Olete te
rootslased?”

”Jah.”

”Me oleme samast soost! Jumal
õnnistagu!” Ja ta sirutas käe välja.
”See tundus nagu oleksime tervita-
nud oma esivanemaid kümne põlve
tagant,” kirjutab Engström, ”ja kui
me lõpuks päriselt maale olime
jõudnud, tundsimme end nagu kogu
saare teretulnud külalised!”

Vaatamata sellele, et õhtu oli
kätte jõudnud, ei suutnud kunsti-

kest sõbrad end tagasi hoida, vaid
läksid kabeli juurde ja väikesesse
külla, kus neid kutsuti ühte majja,
mis peagi täitus külanaiste ja
-meestega. See oli midagi Anders
Zornile! Mitu aastat hiljem, kir-
jutab Engström, ütles Zorn mitmel
korral, et külaskäik Osmussaarele
puudutas teda rohkem kui mõni
teine kohtumine välisrootslastega.
Ja tuleb meele pidada, et Anders
Zorn oli väga palju reisinud ini-
mene.

Pärast küsimusterahet Rootsi
kohta räägiti neile neist seitsmest
Osmussaare perekonnast ning saa-
re ajaloost rootsi kolooniana, katku
laastamistööst, eesti mereröövlitest
ja ühest eesti parunist, kes olevat
saare ära ostnud. Kuid saare ela-
nikud pidasid end rootslasteks ega
tunnistanud ühtegi teist ülemat kui
Rootsi kuningas.

”See on hea!” ütles Zorn. ”Pi-
dage vastu!”

Kunstnikest sõpradega rää-
kisid osmussaarlased püüdlikult
grammatiliselt õiget riigirootsi

keelt, mida nad olid õppinud ajalehtedest, või õigem oleks öelda ajalehest – Aftonbladetist, mis oli jõudnud saarele Rootsist, kuigi seda polnud enam mitu aastat nähtud – ja raamatutest. Kuid omavahel rääkisid nad osmussaare murret, ”vana rootsi keelt”. Zorn proovis rääkida Dalarna murret ja see, kirjutab Engström, läks väga hästi. Pisut imetust tekitas Zorni ja Engströmi riietus, Rootsi Jahtklubi vorm – vormiriided tekitasid osmussaarlastes ebameeldivaid assotsiatsioone.

Siis toodi toit lauale – pruun leib, või, searasvas praetud lest, suitsutatud tursk, Osmussaare spetsialiteet, suitsulest, hapupiim, koduõlu, piim – tõeline pidusöömaaeg ja Engström kirjutab kuidas ”Zorn, Gallén ja mina tõeliselt mõnulesime naudingust!”.

Järgmisel päeval pidu jätkus, kõige rohkem võib-olla Zorni jaoks. Ja Zorn, kirjutab Engström, ”ta tundis end olevat saareelanikega ühenduses mingi müstilise veresideme kaudu. Ta imetles nende uhket hoiakut ja otsekohesust. Neis ei olnud mingit orjalikkust, ütles ta, ja ometi olid nad nii kaua aega olnud venelased.” Nad käisid talust tallu ja Zorn uuris järjest teaduslikuma põhjalikkusega – kõike alates majapidamistarvetest maja arhitektuurini, lautade sisustust, draakonipeaga katusekonstruktsioone ja katusekatet. Kuid kõige rohkem imetles Zorn seda rahvatüüpi. Ja igas talus, kuhu nad sisse astusid, võeti neid vastu kui kalleid külalisi rikkaliku toidulaua ja koduõllega.

Õhtul selgitas Zorn, et nad ei saa kauem oma uute sõprade heldet külalislahkust ära kasutada, kuigi ta tahaks kauemaks jääda. Nad pidid järgmisel päeval jätkama teekonda Haapsallu ja Vormsisse,

muidu toovad nad osmussaarlastele kaasa näljahäda ja õllenappuse. Kuid ta pidi neilt ostma suitsutatud turska, mida neil oli rohkesti. Ja nii ka läks.

Pärast varajast hommikusuplust ja kotitäie suitsutursa ostmist, mille eest Zorn nõudis võimalust maksta ja tegi seda korralikult, juhtis loots Brus nad välja. Kurss võeti lõuna poole, Haapsalu suunas – ”ilusasse vanasse linna paljude rootsi mälestistega”.

Haapsalus – rootsi mälestiste jahtimine, vene õhtusöök ja kohtumine parunitega

Päikeses ja tugeva tuulega jõuti kiiresti Vormsi ja maismaa vahelisse väina, kus kohtuti vene mereväelastega, ja pärastlõunal maabusid nad Haapsalu madalas sadamas, kus vahused lained pritsisid üle kai.

Peale igasuguseid sekeldusi pealetükkivate sadamatöolistega riietus Zorn ja tema seltskond elegantselt, et Haapsaluga lähemalt tutvust teha. Kuurordipiirkond kihises inimestest ”väga erinevat sorti” inimestest, kuid kunstnikud ei olnud tulnud Haapsallu kuurordielu elama, vaid liikusid edasi linna. Tänaval kohtasid nad abivalmis meest, kes rääkis rootsi keelt ja juhatas teed vana piiskopilinnuse ja kiriku juurde. Seal hulkusid nad ringi hilise õhtuni ja Zorn fantaseeris ”nagu ainult tema oskas” vanadest aegadest, mil taani ja rootsi viikingid seal rüüstasid.

Järgmisel päeval sadas ja nad ei lahkunud paadist enne pärastlõunat, kui Zorn ütles: ”Me peame uurima rohkem siinsete rootslaste kohta. Rootsi keelt räägitakse ju igal pool mitu miili sisemaa poole.

Me kohtume rootsi talupoegadega! Ja õhtustame maal.” See pidi olema vene õhtusöök.

Vihmamantlitesse ja südvesteritesse riietatutena läksid nad uurima, milline on parim hotell Haapsalu parima restoraniga. Neile soovitatud hotelli juurde viival tänaval seisis pikk rida landoosid, osad neist neljahobuserakendiga. Kutsarid istusid vihmas liikumatult kutsaripukis, näiliselt kangelt valvesolekus, piitsad paremal pool, oodates oma härrasrahvast – ”vene härrasrahvas, mis lasi inimestel ja loomadel sellise halva ilmaga väljas seista,” lisas Engström.

Nad juhatati lauda ja Zorn küsis frakki riietatud uksehoidjalt, kas ta teab midagi rootslastest Haapsalus ja selle ümbruskonnas. Ei, ta ei teadnud. Ta oli Lõuna-Venemaalt. ”Kuid meil on külas parunid. Nad olid üürinud kõrvaloleva peoruumi. Võib-olla oskavad nemad midagi rootslaste kohta öelda ja nad on just oma õhtusöögi lõpetanud.”

Engström sai ülesande minna parunitega rääkima ja pärast seda kui uksehoidja oli temast teatanud, astus ta ruumi, kus lärmakas seltskond eri vanuses mehi oli istet võtnud ümber tohtu suure laua, millel eri vormi ja värviga pudelid olid üksteise kõrvale pressitud. Engström tutvustas end ja härrased tutvustasid omakorda endid talle ja seal oli ”ainult meie ajaloost pärit nimed, Pajkull, Patkull, Wrede, Knorring, Stackelberg – kõik ei tule mulle meelde.”

Engström rääkis, et tema ja Akseli Gallén Kallela, mõlemad kunstnikud, olid Haapsalus külalisenä kunstnik Anders Zorni kutril ja nad on väga huvitatud rootsi kultuuri jälgedest Eestis. Ta eeldas, et Zorni nimi oli seal sama tuntud kui ülejäänud maailmas ja et Zorni nimi oli neile garantiiks, et

tegemist on džentelmenidega. Kuid parunid ainult jõllitasid teda. Nad olid küll väga huvitatud Rootsist, enamikul neist oli seal ju sugulasi, kuid nad polnud kunagi kuulnud räägitavat Zornist. Kuid loomulikult tahtsid nad hea meelega anda meile võimaluse kohtuda rootslastega. Neil endil oli alluvad, kes siiani rääkisid oma emakeelt, rootsi keelt. Kuid Zorn? Kes see oli?

Engström kordas, et ta on Euroopa üks tuntumaid kunstikke, kuid parunid raputasid pead. Kuid kas ta ei tahaks paluda oma sõpradel tulla ja võtta koos nendega klaasikese šampust? See oli tõeline, seda võisid nad garanteerida. Ja tema seltskond räägib ju ka saksa keelt? Engström kinnitas, et nad räägivad kõiki kultuurkeeli.

Kuid parunitega kohtumisest polnud Zorn mitte põrmugi huvitatud.

„Ei, me ei suhtle mingite käsuallustega! Ütle neile, et me oleme väsinud,” oli Zorni vastus kutsele.

Kui nad hotellist lahkusid, oli ilm veelgi halvem kui enne. Tänav oli muutunud mustaks jõeks ja väljas paduvihmas istusid kutsarid endiselt oma kutsaripingil samasuguses valvelolekus kui enne. Halva ilma tõttu otsustas Zorn, et jäädakse hotelli ööbima. Nii ka tehti ja hommikul saabus kutse krahv Stackelbergilt, kes oli vahepeal ilmselt välja uurinud, kes Anders Zorn oli, külastada tema Kiideva mõisa. Neile lubati näidata, kuidas elatakse ühes vanas eesti mõisas ja nad ei pea muretsema, lubas ta. Kuid Zorn palus tervitada, et tema reisiplaanides pole sinnapoole purjetamist, kuigi nii Engström kui ka Gallén Kallela tõeliselt palusid ja nuiasid, et ta kutse vastu võtaks.

Mõni kuu hiljem lahvatasid Eestis tõsised rahutused. Parunite losse põletati ja tehti maatasa. ”Me jääme tõesti ilma kõrgetasemelisest elamusest,” kirjutab Engström. Kuid nagu palju kordi varemgi, jäi Zorn endale kindlaks.

Vormsil – seal Zorn nautis!

Järgmisel päeval sãras päike ja kunstnikest sõbrad võtsid kursi Vormsile, kus nad plaanisid peatuda paar päeva – ja seda Zorn nautis! Nad jõudsid kohale pühapäeval ja sõitsid kirikusse ”Seal võttis meid vastu kirikuõpetaja ja tema armastatud proua. Segunesime kirikumäel rahvahulka, millele andsid sõra naiste omanõulised rahvariided. Zorn arvas, et pilt oleks nagu kopeeritud mõnest Dalarna kihelkonna pühapäevast kauges ajaloos,” kirjutab Engström.

Ja Zorn, ta uuris maju ja nende etnograafiat, ta rääkis talumeestega ja kuulas huviga, mida neil rääkida

oli. Kuid isegi siin oli aimata tulevasi raskeid aegu. Vene sandarmid ja soldatid polnud haruldased – ”peljati spioone ja oma sõnu kaaluti väga hoolikalt”.

Ühes vanas hütis leidis Zorn väga vana tüüpi sõngi, mille ornamentika meenutas ”krooget” viikingiaegsetel esemetel. Ta oli põnevil ja ütles, et just sellistes sõngides ”peavad olema maganud meie esivanemad”. Pärast mõningast kauplemist sai temast ühe sellise sõngi omanik. Sõngi eest maksis ta summa, mis võttis omanikul imestusest suus ammuli. Zornile lubati, et voodi saadetakse Rootsi, nad ei saanud seda ju Mejti pardale võtta, ja kirikuõpetaja lubas hoolitseda selle eest, et sõng teele saadetakse – kuid kohale ei jõudnud see kunagi, ilmselt maad haaranud rahutuste tõttu.

Järgmisel päeval läks Zorn omapäi hulkuma, et saare rootsi mälestusi otsida, kuid tulemus polnud selline nagu ta oodanud.

Võib-olla sellepärast, et tegemist oli tavalise tööpäevaga, võib-olla sellepärast, et saareelanikud tundsid võõristust väljastpoolt tulevate külaliste suhtes. Ajad olid ju rahutud. Kuid ta ”sai kätte vana ametist tagandatud pastori, kelle ta kutsus jahi pardale, et näidata mind ja Galléni,” kirjutab Engström. ”Sest ta polnud kunagi näinud kedagi, kes vastaks nii täpselt Strindbergi raamatust *Hemsöborna* saadud ettekujutusele, kui pastor Nordström. See oli ka kõige puhtam haljas – või võib-olla polnud see jook, mis talle kirikuõpetajariü ja kaeluse maksma läks.”

Zorn pakkus talle Mejti pardal õhtusööki ja see langes viljakasse pinnasesse. Pastor kodunes peagi ja kõndis salongis ringi, avades uudishimulikult kõiki sahtleid

*Vormsi tüdruk pesemas, 1905.
Foto: Anders Zorn, Zorni muuseum,
Mora*

ja vaadates kõikidesse kappidesse. Ja kui nad olid pastori aerupaadiga tagasi maale viinud, seisis ta tunde rannal, liikumatult jõllitades muinasjutupaati Mejt.

Varakult järgmisel päeval heiskasid nad purjed reisiks koju Rootsi. Baromeeter oli märgatavalt langenud ja vormsilased olid ennustanud tormi. Kuid Zorn oli otsustanud, et nad purjetavad, tal oli kindlaks ajaks kokku lepitud kohtumine Sandhamnis ja Zorn ei hilenud kohtumistele kunagi. Nad võtsid kursi Tahkunale, Hiiu-maa põhjapoolseimale neemele, ja korraliku tormiga, Zorn ise roolis, jõudsid nad Rootsi vetesse. Zorn jõudis kokkulepitud ajaks ja pärast banketti pankuri ja kunstikoguja Ernest Thieli juures purjetasid nad edasi Stockholmi poole!

Kuid kontakt jätkus – ja Vormsi tekk, tugev sümbol

Kontaktid rootsi kunstnike ja eestirootslaste vahel siiski selle suvise purjereisiga ei lõppenud. Kunstnikust sõbrad tellisid osmussaarlastele rootsi ajalehti. Albert Engström kutsus oma ajalehe *Strix* lugejaid saatma neile raamatuid, Anders Zorn lõi tasuta aastase õppekoha Mora rahvaülikoolis eestirootsi noortele, milles ta koos oma abikaasa Emmaga aktiivselt osales, ja pärast revolutsioonistaat ja Esimest maailmasõda õnnestus Albert Engströmil läbi viia korjandus Osmusaare heaks, mida oli sõja ajal rängalt pommitatud ja mis oli muutnud saare elanikud puruvaeks. See oli pärast Anders Zorni surma – ”Kui Zorn oleks elanud, oleks ta seda teinud üksi. Sest ta oli selline,” kirjutab Engström.

Katarina Hammerman, ”Skolhus-Kate” (Kooli-Kate), Vormsilt Kärslättist õppis Mora rahvaülikoolis tasuta kohal 1919–1920.

Oma memuaarides *En Ormsö-flickas minnen* (Ühe Vormsi tüdrukude mälestused) (Almqvist & Wiksell, 1967) räägib ta oma kooliajast, muuhulgas ka Anders Zornist kui joonistamisõpetajast ja Emma Zorni kodumajanduse ja kodukaunistuse tundidest. Seal õppis ta kuduma tekki, roosimustrilist tekki – seda, mida me tänapäeval nimetame Vormsi tekiks ja mis on kõigile vormsilastele saanud sümboliks küllusest, sümboliks rootslaste päritolust, ajaloost ja juurtest. Ühe teki võttis Katarina Morast Kärslätti kaasa ja õpetas ka külatüdrukuid kuduma, nii levis see üle kogu saare ja varsti kooti igas talus. Tekk, mille paljud Teise maailmasõja aastatel Rootsi põgenedes oma väikestes paatides sooja saamiseks ja armsa asjana kodusaarelt Vormsilt kaasa võtsid.

Zorni ühtekuuluvus eestirootslastega – milles see seisnes?

Kui lugesin Albert Engströmi kirjeldust kunstnike purjereisist 1905. aasta suvel, nende kohtumisest eestirootslastest saareelanikega ja nägin seost Vormsi teki päritoluga, tekitas see minus huvi ja mu peas tekkis üks küsimus: mis oli põhjuseks, et Anders Zorn tundis eestirootslastest saareelanikega tugevat ühtekuuluvustunnet? Milles see tegelikult seisnes?

Kust tuli see, et tema, Anders Zorn, üks Rootsi tuntumaid kunstnikke, kes oli jõukust kogunud oma aja kuulsaimate inimeste ja kuningate tellitud portreede maalimisega Rootsis ja välismaal; kes oli portreteerinud kolme USA presidenti ja kes liikus ühiskonna kõrgkihis, huvitus eestirootsi kaluritest ja talupoegadest?

See küsimus jäi mind kummitama ja tulemuseks oli Stockholmi ülikoolis filosoofia kandidaaditöö

kunstiteaduses, *Zorn ja eestirootslased – uurimus reisifotograafiast sajandivahetusest 1900*, kus ma uurisin Zorni reisipilte võrdlevas perspektiivis ja laiemas kontekstis.

Sest Zorn pildistas reisi jooksul palju, ta pildistas üldse palju ja kasutas oma fotosid inspiratsiooni ammutamiseks ja oma kunstis esekujuna. Ühtegi maali või graafilist lehte eestirootslastest teada pole, kuid mõnda tema pilti sellest reisist näidati 2015. aastal Stockholmi Fotograafiamuuseumi näitusel *Zorn ja kaamera*. Kuhu ma välja jõudsin? Jah, muuhulgas selleni, et kõige tõenäolisemalt oli selle ühtekuuluvustunde aluseks sarnasused elus, mida ta nägi eestirootsi saartel ja oma kodukandis Dalarnas varasemal ajal – ta tundis lihtsalt end ära – ja mida ta eriti imetles, oli see, mida ta koges kui algset ürgpõhjala ”rootslust” eestirootsi saareelanike vahel – rahvusromantilise maiguga, sest rahvusromantik ta oma olemuselt oli.

Uurimistöö on SOV arhiivis Stockholmis. Nende jaoks, kes tahaksid sellest kogupikkuses osa saada ja ka Albert Engströmi jutustusest purjereisist 1905, on see kättesaadav internetis Engströmi biograafias *Anders Zorn* (alates leheküljest 27) projekti Runeberg all (originaalväljaanne 1928) - runeberg.org/engzorn.

Purjereisil 1905. Vaimud Mejt, Albert Engström ja Akseli Gallén Kallela taustal.

Foto: Anders Zorn, Zorni muuseum, Mora.

Bien på Odensholm blir befolkad igen – kulturen förs vidare in i framtiden

Lotta Odmar och Saga Adolfsson, för Odensholms byalag

Sommaren 2012 kunde Odensholms byalag stolt inviga det färdigrestaurerade Jesu Kapell. Kapellet och kyrkogården är nu, sedan 2014, skyddade som kulturminnesmärken efter beslut av estniska riksantikvarieämbetet. När kapellprojektet var klart mönade tanken att kunna bygga en hembygdsgård i Bien på Odensholm. Ansökan om att få bygga en hembygdsgård gjordes till Nuckö kommun våren 2013, samtidigt och i samförstånd med ansökan från de nuvarande invånarna på ön, familjerna Koppel och Bergström. Nuckö kommun startade då en detaljplanering av det gamla byområdet (Bien). Syftet var att ge de bofasta på ön möjlighet att bygga en ny modern bostad och att erbjuda Odensholms byalag en tomt för att kunna bygga en hembygdsgård.

Den 1 september 2016 beslutade Nuckö kommuns fullmäktige att sälja Erkas tomt på 3962 kvm i Bien till Odensholms byalag. Familjen Koppel är erbjuden Nibondas tomt och Uno Bergström ytterligare en. Den 4 oktober undertecknades köpekontraktet för vår tomt på Odensholm hos notarien i Hapsal. Nuckö kommuns kommundirektör Triin Lepp undertecknade kontraktet som säljare och vår ordförande Saga Adolfsson undertecknade kontraktet som köpare för vår estländska del av Odensholms byalag "Mittetulundusühing Osmussaare Külaühing." Enligt kontraktet ska en byggnad vara färdigställd inom fem år.

Hembygdsgårdens syfte ska vara att visa den tid då våra förfä-

Karta över tomter i Bien.

der levde på Odensholm. Här vill vi kunna samla och visa bilder, dokument och föremål för att fler ska kunna ta del av öns historia och lära sig mer om de estlandssvenska familjer som bodde där, deras kultur, liv och öde. Dessutom är tanken att byalagets medlemmar ska kunna bo i huset vid resor till Odensholm för att underhålla kyrkogården, kapellruinen och själva hembygdsgården. Även andra aktiviteter, med anknytning till Odensholms historia, natur, kultur och samtid, ska kunna genomföras vid hembygdsgården, både för byalagets medlemmar och för allmänheten.

Allt har gått väldigt bra och vi är glada att Nuckö kommun har varit så tillmötesgående i frågan. Vi är även djupt tack-samma för den hjälp vi har fått av Lea Stroh och Göran Hoppe. Det känns mycket glädjande att vi nu, tack vare tomtköpet och det kommande husbygget, kan bevara en del av våra förfäders kultur för framtiden och återknyta till våra rötter på Odensholm, men också ha kvar en plats på ön för de kommande generationerna och att vara delaktiga i öns fortsatta utveckling.

Lite kurios, för att återknyta till våra rötter i Bien på Odensholm. Här följer en avskrift ur Nordiska museets arkiv, E.U 40015, Helmut Hagar 1948. Sagesmannen är Johannes Erkas f. 1882 i Estland på Odensholm. Bonde och fiskare. "Enligt folktraditionen skulle det ha varit vikingar som en gång i tiden bosatte Odensholm (holmen). Före pesten i början 17-hundratalet fanns det 11 bondgårdar på ön – numera dock endast 7. Endast 2 män och 3 kvinnor skulle ha överlevt pesten. En av dessa två män var Erkas stamfader Mihkel. Den andre var Stavas stamfader men denna familj dog sedermera ut.... Om de överlevande kvinnorna vet sagesmannen ingenting närmare. Detta hus där de fem överlevande under och efter pesten hade bott i var rian på Nygårds gård. Rian fanns kvar intill sista tiden.... De gamle hade berättat om för sagesmannen att dessa fem skulle haft så gott om matvaror efter pesten att de matade svinen med grynkorven."

Osmussaare küla on taas asustatud – kultuuri järjepidevus jätkub

Lotta Odmar och Saga Adolfsson, Osmussaare külaühing

2012. aasta suvel võis Osmussaare külaühing uhkusega sisse õnnistada restaureeritud Jeesuse kabeli. Kabel ja surnuaed on nüüd, alates 2014. aastast, muinsuskaitse all. Kui kabeliprojektiga ühele poole saadi, kogus jõudu mõte, kogus jõudu mõte ehitada Osmussaare ainsasse külla (Bien) kodukandimaja. Taotlus kodukandimaja ehitamiseks saadeti Noarootsi valda 2013. aasta kevadel, ühel ajal ja kokkuleppel praeguste saare elanike, perekond Koppeli ja Bergströmiga. Noarootsi vald alustas siis vana külasüdame (Bien) detailplaneeringu koostamist. Eesmärk oli anda saare püsielanikele võimalus ehitada moodne elumaja ja pakkuda Osmussaare külaühingule krunti, kuhu saaks ehitada kodukanditalu.

1. septembril 2016 otsustas Noarootsi vallavolikogu müüa 3962 m² suuruse Erkase krundi Osmussaare külaühingule. Perekond Koppelile pakuti Nibondase krunti ja ühte krunti ka Uno Bergströmile. 4. oktoobril allkirjastati meie krundi ostu-müügi leping Haapsalu notari juures. Noarootsi vallavanem Triin Lepp allkirjastas lepingu müüjana ja meie ühingu esimees Saga Adolfsson kirjutas lepingule alla ostja, Osmussaare külaühingu esindajana. Lepingu järgi peab maja olema valmis ehitatud viie aasta jooksul.

Kodukandimaja eesmärk on tutvustada aega, mil meie esivanemad Osmussaarel elasid. Siin tahaksime koguda ja näidata pilte, dokumente ja esemeid, et veelgi rohkemad inimesed saaksid aimu

Erkase talu u. 1940.

saare ajaloost ja neist eestirootsi perekondadest, kes siin elasid – nende kultuurist, elust ja saatusest. Peale selle on mõte, et külaühingu liikmed saaksid majas elada kui nad tulevad Osmussaarele hoolitsema kalmistu, kabelivaremete või kodukandimaja enda eest. Kodukandimajas saaks läbi viia teisigi Osmussaare ajaloo, looduse, kultuuri ja tänapäevaga seotud ettevõtmisi, seda nii külaühingu liikmetele kui ka laiemale avalikkusele.

Kõik on läinud hästi ja oleme õnnelikud, et Noarootsi vald on olnud selles küsimuses vastutulelik. Oleme väga tänulikud ka abi eest, mida oleme saanud Lea Strohilt ja Göran Hoppelt. On väga rõõmustav, et me nüüd, tänu krundi ostmisele ja tulevasele majaehitusele, saame säilitada osa oma esivanemate kultuurist ja oma juured Osmussaarel taastada, samuti omada saarel kohta tulevastele põlvedele ja osaleda saare tulevases arengus.

Väike kurioosum, et taas oma juured Osmussaare Bieni külas taastada. Siin on üleskirjutus Nordiska museeti arhiivist, E.U 40015, Helmut Hagar 1948. Jutustaja on Johannes Erkas s. 1882 Eestis Osmussaarel. Talupidaja ja kalur. "Rahvasuu räägib, et need olid viikingid, kes kunagi Osmussaarele (laiule) elama asusid. Enne katku 18. sajandi algul oli saarel 11 talu, nüüd on neid ainult 7. Vaid 2 meest ja 3 naist olevat katku üle elanud. Üks neist kahest mehest oli Erkaste esiisa Mihkel. Teine oli Stavase esiisa, kuid see suguvõsa suri hiljem välja Katku üle elanud naiste kohta ei tea jutustaja midagi lähemalt. Maja, kus need viis ellujäänud katku ajal ja pärast seda elasid, oli Nygårdsi talu rehi. Rehi oli viimase ajani alles.... Vanad inimesed on jutustajale rääkinud, et neil viiel oli pärast katku nii rikkalik toiduvaru, et nad toitsid sigu tanguvorstiga."

Från förorterna i södra Finland till Dagös enda svenska gård

– Utmaningen att bli Estlandssvensk på två år

Hans G. Ånäs

Jag kom hit till Dagö 28 augusti 2015, några dagar före min pensionering. Hit kom jag från Helsingforsnejden i södra Finland där jag hade haft min arbetsplats de senaste 25 åren. Det var meningen att jag skulle bo en tid hos min släkting och sedan skulle vi flytta till Riga över vintern för att sedan flytta igen till Dagö över sommaren. Därefter tänkte jag själv återvända till Finland.

Vi köpte en bondgård med en röd stuga ute i skogen i Pühalepa kommun, en av de fyra kommunerna på Dagö. Från gården är det cirka tio kilometer till Kärdla – den enda staden på ön. Gården skulle restaureras, nya fönster installeras och de gamla åkerarealen, som inte sedan före den sovjetiska ockupationen hade plogats, skulle röjas, plogas och förberedas för odling. Gården skulle bli en del av en restaurerad, levande landsbygd i Estland och Dagös enda helt svenskspråkiga bondgård sedan många årtionden tillbaka.

Min släkting hade redan bott en tid på gården, ordnat reparationer och klippt bort det mesta av ogräset då jag själv ankom och skrevs in (*sissekirjutus*) på gården den 28 augusti 2015. Det jag observerade allra först var hur mycket skog det fanns runtomkring. Dagö är sannerligen skogrikt och träden är gamla och höga. Skogen är dessutom tät.

Att bo så här isolerat ute i skogen blev nog en verklig kulturkrock för en som är van vid Helsingfors-

området i Finland. Dessutom tycks det finnas ett rikt djurliv på Dagö – fjärilar i olika färger av varje slag, flugor som man aldrig sett på annat håll, hjortar som vågar sig nästan fram till husets ingång, älg och fåglar. Här under takåsen häckade även ett talgoxepar senaste sommaren. Jag tror bestämt att jag nästan steg på en huggormsunge ute på vår gård våren 2016.

Det blev trots planerna, nu att bo fast på gården även över vintern 2015–16. För vi lyckades renovera huset som byggdes under tsartiden 1907. Dessutom var väl ingen av oss pigg på att flytta in till Riga redan i november 2015.

Det är väl framför allt under uppköpsresorna in till Kärdla, en till två gånger i veckan, som vi träffar folk. I Kärdla tycks finnas det mesta och även sjukvården har fungerat utmärkt. I biblioteket finns även svenskspråkig litteratur, dock endast skönlitterär sådan.

Estniska språket lär jag via hemstudier. Och enligt expediten på vår lokala busstation och turistinfobyrå är min släkting och jag för närvarande de enda svenskspråkiga fastboende på ön.

För en pensionär kan det ibland kännas skönt att leva ett lugnt och enkelt liv. Även så kan det nog också kännas ensamt, isolerat. Det är kanske inte så många moderna människor nuförtiden som vill bo såhär ute i skogen och utan bil. Jag tror väldigt få nuförtiden kan eller vill bo så här hela sitt liv, urbanise-

rade och bilburna som folk är och vana vid moderna bekvämligheter.

För min släkting har detta inte varit något problem. Precis tvärtom! Han upplever sig att ha kommit hem, som om han alltid har hört hemma på Dagö och i Estland, som om han har något stort att göra här i Estland, landet som har blivit hans hemland och där han har rötter. Man ser att han har vaknat till liv inuti sig, snabbt lärt sig estniska, knutit kontakter och engagerat sig emotionellt och aktivitetsmässigt i landets framtid.

Men för mig finns en konflikt mellan behovet av att vara ifred och behovet av kontakt med människor, mellan nyfikenhet och det bekanta förflutna i Finland. Trots denna inre konflikt blev det nu inte heller redan hösten 2016 att flytta tillbaka till Finland då det i nuläget ser ut att bli av först år 2017. Själv har jag nu tänkt ta reda på mer sociala aktiviteter här på Dagö för att bättre klara av isoleringen. Och isoleringen underlättas även nu av en förtjusande siberiansk katt som vi införskaffade från Loomade hoiupaik i Tallinn.

Att vara fast bosatt i Baltikum har onekligen sina fördelar. Vi har rest en hel del, bl.a. till Tallinn, Riga och Sankt Petersburg. Den sistnämnda staden var verkligen en upplevelse, men även Riga och Gamla stan i Tallinn har hört till de kulturella pärlorna som finns väl inom räckhåll då man bor på Dagö.

Två människor med svenska som modersmål kom till Dagö för att vara med om att återuppliva landsbygdslivet, att bli Dagös nya estlandssvenskar. Detta har varit en verklig utmaning och det är respektinjagande (intressant att uppleva) hur två människor kan se samma miljö genom olika ögon och anpassa sig till denna miljö på helt olika sätt.

*Karta över Pühalepa kommun där författaren slagit sig ner.
Pühalepa valla kaart.*

*Korsberget på Dagö.
Ristimägi.*

Lõuna-Soome eeslinnadest ainsasse rootsi tallu

– Väljakutse: saada kahe aastaga eestirootslaseks

Hans G. Änäs

Tulin Hiiumaale 28. augustil 2015, mõned päevad enne pensionile jäämist. Tulin siia lõuna-Soomest Helsingi piirkonnast, kus olin töötanud viimased 25 aastat. Mõte oli mõnda aega elada oma sugulase juures, seejärel kolime talveks Riiga, et suveks jälle tagasi Hiiumaale tulla. Pärast seda mõtlesin Soome naasta.

Ostsin ühes Hiiumaa neljast vallast, Pühalepa vallas metsa punase majaga talu. Kärddlasse, saare ainsasse linna, on seal kümme kilomeetrit. Talu oli vaja restaureerida, paigaldada uued aknad ning kunagine põllumaa, mida nõukogude okupatsiooni eelsest ajast saati polnud kasutatud, tuli puhastada, üles künda ja külvamiseks ette valmistada. Talust pidi saada osa taastatud, elavast rootsi asustusest Eestis ja Hiiumaa ainus rootsikeelne talu mitmekümne aasta järel.

Selleks ajaks, kui ma ise saabusin ja end 28. augustil 2015 tallu sisse kirjutasin, oli mu sugulane seal juba mõnda aega elanud, kor-

raldanud restaureerimist ja vabanenud suuremast osast umbrohost. Esimesena jäi silma see, kui palju oli ümberringi metsa. Hiiumaa on tõepoolest metsarikas ning puud vanad ja kõrged. Pealegi on mets tihe.

Et elada nii isoleeritult kaugel metsas oli sellele, kes harjunud Soome Helsingi piirkonnaga, täielik kultuurišokk. Pealegi tundub Hiiumaal olevat rikka faunaga: eri värvi liblikad, flora, mida ma pole kusagil mujal kunagi näinud – hirved, kes julgevad tulla peaaegu majaukseni, põdrad ja linnud. Katuse alla pesitsesid viimasel suvel isegi rasvatihased. Olen kindel, et 2016. aasta kevadel astusin õuel peaaegu peale rästikupojale.

Vaatamata esialgsetele plaanidele jäime tallu elama ka 2015.–16. aasta talveks. Meil õnnestus tsaarirajal, 1907. aastal ehitatud maja renoveerida. Pealegi polnud meist keegi valmis juba 2015. aasta novembris Riiga kolima.

Inimesi kohtasime peamiselt oma kaks korda nädalas toimunud ostureisidel Kärddlasse. Kärddlas tundub suurem osa vajaminevast olemas olevat ja ka raviteenus toimub suurepäraselt. Raamatukogus on isegi rootsikeelset kirjandust, peamiselt siiski ilukirjandust.

Eesti keelt õpin koduõppes. Ja nagu väitis mu kohalikus bussijaamas ja turismibüroos töötav sugulane, olen hetkel ainus rootsikeelne püsielanik saarel.

Pensionärina tundub vahel tore elada rahulikku ja lihtsat elu. Kuid isegi siis võib vahel end üksikuna ja isoleerituna tunda. Ilmselt ei ole tänapäeval just palju moodsaid inimesi, kes tahaksid elada niimoodi metsas ja ilma autota. Usun, et väga vähesed oskavad või tahavad elada nii kogu oma elu – urbaniseerunud ja autodest sõltuv inimene on harjunud moodsate mugavustega. Minu sugulase jaoks pole see aga olnud mingi probleem. Vastupidi! Tema jaoks tundub see nagu oleks ta koju

jõudnud, nagu oleks ta end alati Hiiumaal ja Eestis kodus tundnud, nagu oleks tal siin Eestis midagi suurt korda saata, maal, millest on saanud tema kodumaa ja kus on ta juured. On näha, et ta on sisemiselt ellu ärganud, õppinud kiiresti ära eesti keele, sõlminud kontakte ning pühendunud nii emotsionaalselt kui ka aktiivselt maa arengusse.

Kuid minu jaoks on aega-ajalt omavahel vastuolus vajadus olla rahus ja vajadus suhelda teiste inimestega, uudishimu ja Soome minevikust tuttav. Vaatamata sellele sisemisele konfliktile ei

kolinud ma ka 2016. aasta sügisel tagasi Soome. Praegu tundub, et seda ei juhtu enne 2017. aastat. Olen mõelnud nüüd rohkem uurida tegevusvõimalusi siin, Hiiumaal, et isolatsiooniga paremini hakkama saada. Isolatsiooni kergendab ka imearmas siberi kass, kelle võtsime Tallinna loomade varjupaigast.

Baltikumis elamisel on vaieldamatult ka oma eelised. Oleme üsna palju reisinud, muuhulgas Tallinnas, Riias ja Peterburis. See viimatinimetatud linn on tõepoolest elamus, kuid ka Riia ja Tallinna vanalinn kuuluvad kul-

tuuripärlite hulka, mis Hiiumaal elades on käeulatuses.

Kaks rootsi emakeelega inimest tulid Hiiumaale, et kaasa aidata maaelu elavdamisele ja saada Hiiumaa uuteks eestirootslasteks. See on olnud tõeline väljakutse ja on huvitav, kuidas kaks inimest näevad sama keskkonda eri silmadega ja sobituvad sellesse keskkonda täiesti erinevalt.

Foto: Toivo Tomingas

Toomas Lilienberg 80 år

Till hösten blir det nu 30 år sedan ödet förde mig samman med en storväxt, lugn och klok man vid namn Toomas. Det var senhösten 1987, då Kai och Arne Tennisberg vände sig till mig och bad mig komma över "för att tänka med kring en mycket intressant idé". Naturligtvis gjorde jag det, och där blev jag bekant med en hel rad människor med tindrande ögon, som redan ett par månader senare bildade styrelsen i Samfundet för Estlandssvensk Kultur. Med vid kaffebordet var Ain Sarv, Johan-Ervin Sedman, Maido-Mati Limbak, Toomas Lilienberg, värdparet Tennisberg och så jag. Samtalet var spännande och något tänande till i allas våra hjärtan.

Det var en tid med mycket driv, då saker hände fort, och unik på

många sätt. Vi stod vid en skiljeväg. Vi hade storslagna idéer och entusiastiska människor, i vars händer saker började gå framåt fort. Snart nog blev vi bärare av var sin inriktning. Ain Sarv tog itu med grundandet av en svenskspråkig skola och Johan-Ervin Sedman av en folkhögskola. Limbak bar tanken på ett museum i sitt hjärta – och i år fyller Aibolands museum 25 år. Toomas Lilienberg drev tanken på att återbilda den svenska S:t Mikaelsförsamlingen och verka för att kyrkobyggnaden på adressen Riddargatan 9 åter skulle bli kyrka och andligt centrum för estlandssvenskarna. Jag erkänner att jag inte vet hur många timmar, dagar, veckor och månader Toomas lade ner på att förverkliga den idén, men S:t Mikaelskyrkan är nu redan sedan länge hem för församlingen, där jubilarer själv, den till aktningvärd ålder hunne Toomas Lilienberg, har verkat aktivt från dag ett och i trettio år.

Vi alla, estlandssvenskar på båda sidor Östersjön, är tacksamma för det stora arbete du har klarat av med Guds hjälp!

Ärkebiskop Urmas Viilma ytttrade följande ord vid 25-årsdagen av återinvigandet av Ormsö kyrka: "Om det så också händer, att svåra och föränderliga omständigheter tvingar någon helgedom i glömska eller rentav i förfall, så hittar Gud alltid vid en lämplig tidpunkt den människa som kan återställa helgedomen och som lyckas med uppgiften."

Dessa ord, Toomas, är som gjorda för att erkänna Dig och Ditt arbete. Stort, stort tack från oss alla!

Och naturligtvis vill vi önska Dig Guds välsignelse! Må hälsan och lyckan stå dig bi, på det att du må leva länge!

Med uppriktig högaktning
Toivo Tomingas

Ants Rajandos långa väg till präst i Ormsö S:t Olavs församling

Toivo Tomingas

Ants Rajando föddes den 2 februari 1960, en dag känd som Kyndelsmässodagen och årsdagen för Tartufreden. Efter avslutad gymnasieutbildning började han som ung man studera vid Estlands Statliga Konstinstitut (Eesti Riiklik Kunstiinstituut, ERKI), där han tog examen som arkitekt år 1983. Därefter väntade honom militärtjänst i Sovjetunionens krigsmakt, vilket han var mycket negativt inställd till. Till hans lycka fanns en lösning; en lärartjänst i en provinsskola långt från alla centralorter. På Ormsö behövdes en matematiklärare och sålunda blev ön Ants' nya hem. Trots att han varnades för denna "gudsförgätna avkrok", där en ung man inte skulle ha något alls att göra, blev Ants fast boende på ön och lyckades skapa sig ett gott namn och rykte.

När de omvälvande åren kom tog han tillsammans med dåvarande skogvaktaren och jägmästaren Ants Varblane initiativ till ett stort ideellt arbete – att återställa Ormsö S:t Olavs kyrka. Allt han lärt sig kom till användning, likaså mängder av viljestyrka. Arbetet tog fart och snart hade kyrkan ett nytt tak. Under arbetet med kyrkorenoveringen fördjupade sig Ants Rajando alltmer i kyrkan och församlingen, så pass att han blev en hängiven troende och senare präst i församlingen.

Ants själv säger att Gud fann honom och han fann sitt kall, som förut länge tagit sig uttryck i särskilt intresse för kyrkoarkitektur och i en musiksmak där 17- och

1800-talens sakrala musik dominerade.

1991 återinvigdes S:t Olavs kyrka på Ormsö, och kyrkoherden för Läänemaa pastorat, Tiit Salumäe, förordnade Ants Rajando som diakon i Ormsö församling. Då Ormsö ju är, som författaren Tuulik mycket träffande en gång sagt om Abruca, "en sak bortom havet", hade Ants Rajando redan tidigare fått hålla gudstjänster. Men nu blev det en helig plikt, som Ants med full ansvarskänsla tog på sig att uppfylla.

25 långa år av hängiven tjänst blev uppmärksammade av ärkebiskop Urmas Viilma på Olofsdagen 2016, då han vid 25-årsdagen av kyrkans återinvigande yttrade följande minnesvärda ord från kyrkans predikstol: "Om det så också händer, att svåra och föränderliga omständigheter tvingar någon helgedom i glömska eller rentav i förfall, så hittar Gud alltid vid en lämplig tidpunkt den människa, som kan återställa helgedomen och som lyckas med uppgiften."

Den 22 februari i år ordinerade ärkebiskopen en rad diakoner, som troget tjänat sina församlingar, till präst. Bland dem är nu även Ants Rajando.

Den 25 februari kallade biskop Tiit Salumäe församlingsmedlemmarna och hela Ormsös

Ants Rajando välsignas av Patrik Göransson, Tiit Salumäe och Lembit Tammsalu.

Foto: Toivo Tomingas

befolkning till kyrkan, där en i öns historia mycket sällsynt händelse ägde rum. I årtionden har Ormsö församling varit utan kyrkoherde, men nu installerade biskopen Ants Rajando i detta ämbete. Jämte biskopen tjänstgjorde vid denna högtidliga gudstjänst prästerna Lembit Tammsalu och Patrik Göransson. För första gången steg Ants Rajando nu upp i predikstolen som kyrkoherde, för att förkunna Guds ord.

Kyrkobesökarna var rikliga till antalet, med hänsyn till öns lilla invånarantal. Det var ju februari och ute växlade det mellan snöbyar

och solskens. Svalt var det i kyrkan och sålunda bjöd den nytillträdde prästen in alla till pastoratet på varmt kaffe vid den varma ugnen. Kyrkoherde Rajando fick ta emot gratulationer, blommor och presenter från öbor, gäster från Rekola församling i Finland och även från bland annat kulturföreningen Ormsö Blod (Vormsi Veri MTÜ), som skänkte kyrkoherden en kera-

misk vägg tallrik med motiv från Ormsö kyrka, gjord av Hapsal-konstnären fru Pilvi Kangro.

Med Ants Rajandos deltagande har Ormsö Blod återställt Hans Pöhls grav på kyrkogården, ställt en gravsten på fam. Murmans grav och färskat upp minnesstenen till minne av de fallna i Frihetskriget.

Vid överlämnandet av minnestallriken tillönskade undertecknad kyrkoherde Rajando god hälsa, gott samarbete och Guds välsignelse över hans viktiga själavårdsarbete.

Ants Rajando pikk tee Vormsi Püha Olavi koguduse õpetajaks Toivo Tomingas

Ants Rajando sündis 2. veebruaril 1960. aastal. See on küünlapäev. On Tartu rahu aastapäev. Pärast keskhariduse omandamist asus noormees õppima Eesti Riiklikku Kunstiinstituuti (ERKI), mille lõpetas arhitektina 1983. aastal. Ees terendas teenistus NSVL relvajõududes, mis aga Antsule väga vastukarva oli. Ja leiduski lahendus. Selleks oli õpetajaamet keskusest kauges provintsikoolis. Vormsis vajati matemaatikaõpetajat ja nii saar Antsule koduks saigi. Kuigi teda hoiatati selle „pärapõrgu“ eest, kus noorel mehel poleks nagu midagi teha, jäi Ants ometi saarele paikseks ja suutis endale nime ja head mainet luua.

Saabusid pöördelised aastad ja koos tollase metsaülema, Ants Varblasega võeti ette suur ja missjonitundega töö – taastada Vormsi Püha Olavi kirik. Vaja läks õpitut ja rohkesti vaimujõudu, kuid asi läks liikuma ja peagi sai kirik uue katuse. Koos kiriku taastami-

sega sukeldus Ants Rajando järjest sügavamale kiriku ja koguduse teemasse, nii et temast pühendunud usklik ja seejärel ka koguduse vaimulik sai.

Ants ise ütleb, et Jumal leidis tema ja tema tundis ära oma ammuse kutsumuse, mis avaldus erilises pühendumises kirikuarhitektuuri ja muusikalises maitstes, kus domineerib 18.-19. saj. vaimulik muusika.

1991. a. taaspühitseti Vormsi Püha Olavi kirik ja Läänemaa praost Tiit Salumäe seadis Ants Rajando Vormsi koguduse diakoniks. Et Vormsi on, nagu kirjanik Tuulik väga tabavalt algul Abruka kohta ütles, „meretagune asi“, siis tuli Ants Rajandol juba varengi jumalateenistusi läbi viia. Nüüd aga sai see pühaks kohustuseks, mida Ants täie vastutusega täitma asus.

25 pikka aastat pühendunud tegutsemist leidis kiriku taaspühitsemise 25. aastapäeval, Olavipä-

*Ants Rajando kantslis.
Foto: Toivo Tomingas*

eval 2016 tunnustust peapiiskop Urmas Viilmaa poolt, kes lausus kiriku kantslist meeldejäädav sõnad: „Kui ka juhtub, et raskete ja muutlike olude sunnil mõni pühakoda unarusse ja lausa varemeisse jääb, siis sobival ajahetkel leiab Jumal alati inimese, kes pühakoja taastada suudab ja selle ülesandega hakkama saab.“

Tänavu 22. veebruaril tõstis peapiiskop rea truult kogudusi teeninud diakon õpetaja seisusesse. Nende hulgas on nüüd ka Ants Rajando.

25. veebruaril aga kutsus piiskop Tiit Salumäe koguduse liikmeid ja kogu Vormsi rahvast kirikusse, kus toimus saare ajaloos vägagi harv sündmus. Aastakümneid on Vormsi kogudus olnud õpetajata ja nüüd seadis piiskop Ants Rajando sellesse ametisse. Koos piiskopiga teenisid sellel pühalikul teenistusel õpetajad Lembit Tammsalu ja Patrik Göransson. Esimest korda tõusis Ants Rajando Jumalasõna ütlema kantslisse nüüd juba õpetajana.

Kirikulisi oli saare väikese rahvaarvu kohta rikkalikult. Oli

ju veebruar ja väljas vaheldumisi lumehood ja päikesepaistet. Jahe oli ka kirikulistel ja nii kutsuski värske õpetaja teenistuse lõppedes kõik pastoraati sooja ahju ja kuuma kohvi juurde. Õpetaja Rajando võttis vastu õnnitlusi, lilli ja kingitusi saare rahvalt, külalistelt Rekola kogudusest Soomest ja teiste hulgas ka kultuuriseltsilt „Vormsi Veri MTÜ“, kes kinkis õpetajale keraamilise seinataldriku Vormsi kiriku motiiviga. Autoriks Haapsalu kunstnik, pr. Pilvi Kangro.

Ants Rajando osalemisel on “Vormsi Veri” taastanud kalmistul

Hans Pöhli haua, paigaldanud hauakivi perek. Murmani hauale ja värskendanud Vabadussõjas langenute mälestuskivi.

Meene üleandmisel sooviski allakirjutanu õpetaja Rajandole ter- vist, koostööd ja Jumala õnnistust tema tähtsale hingekarjasetööle.

Patrik Göransson hedrad Patrik Göransson sai autasu Margareta Hammerman

Kyrkoherde Patrik Göransson verksam som präst i i S:t Mikael's församling i Tallinn sedan år 2000 tilldelades Estlands medalj Vita stjärnan av femte storleken vid en ceremoni i Tallinn den 23 februari 2017 av Estlands president Kersti Kaljulaid.

I motiveringen till beslutet står att Patrik Göransson är svensk präst, verksam i S:t Mikael's församling i Tallinn har aktivt bidragit till att främja och bevara den estlandssvenska kulturen. Tack vare hans idoga insatser har S:t Mikael's församling kunnat bygga om kyrkans källarvåningen och där öppna ett estlandssvenskt kyrkomuseum samt restaureringen av Nargö kapell, samt ordna och medverka vid kyrkodagar under somrarna i svenskbygden och mycket, mycket mer.

*Patrik uppvaardades med blom-
mor av Ülo Kalm.*

Patrikule andis lilled Ülo Kalm.

Foto: Toivo Tomingas

Kirikuõpetaja Patrik Göranssonile, kes on teeninud Tallinna Rootsi-Mihkli kogudust 2000. aastast, omistati Valgeristi V klassi teenetemärk. Autasu andis 23. veebruaril 2017 Tallinnas toimunud tseremoonial üle Eesti president Kersti Kaljulaid.

Selgituses seisab, et Patrik Göransson on Tallinna Rootsi-Mihkli koguduses tegutsev rootsi vaimulik, kes on aktiivselt osalenud eestirootslaste kultuuripärandi tutvustamisel ja säilitamisel. Ta teenib Tallinna Rootsi-Mihkli kogudust.

Tänu tema panusele on ehitatud valmis Tallinna Rootsi-Mihkli kiriku alumine korrus ja avatud seal eestirootslaste kirikumuuseum. Tema kaasabil on restaureeritud Naissaare kabel, samuti korraldatud suviti eestirootsi aladel kirikupäevi ja palju, palju muud.

PADIS – mer än bara klostret

Juta Holst

I Padis finner man många kulturskikt, både historisk-politiska och i form av byggnader. Äldst av dem är fornborgen (Vana Linnamägi), vid flodkröken söder om det nuvarande klostret. Fornborgen användes sporadiskt redan under vikingatiden. Maktförhållandena förändrades efter kristnandet och på många ställen mötte det folkligt motstånd. Ändå har denna kustnära fornborg kunnat användas även under tiden efter erövringarna (omkring 1270-talet) – dess läge gjorde det möjligt att vid fara kunna följa fiendens rörelser på den stora vägen.

Gamla Livlands geografiska belägenhet har under århundraden lockat till sig länder som velat befästa sin överhöghet här. Till att börja med i sken av kristnande, oftare dock genom öppen erövring, har under många århundraden varierande verksamhet bedrivits för att uppnå inflytande och makt.

Vid den avlägsna Daugava-flodmynningen borta i Gamla Livland (nuvarande Daugavgriva) grundades i början av 1200-talet cistercienserklostret Dünamünde. Vid samma tid hade Lundaärkebiskopen Andreas Sunesen övervinttrat i det närbelägna Riga, vintern 1206/7. Sunesen anses allmänt vara en av periodens stormän vad gäller politiken för kristnande i Livland.

Dünamündeklostret hade fått ta emot land på många håll som ersättning för kristnandet. På Estlands territorium låg det första av klostrets *grangium* – ekonomiska enheter – i Pae by i Läänemaa – därav också det senare namnet på området: Pathes/Pades (latin) > Padise (estniska)/Padis (svenska). Vid

1280-talet sträckte sig ägorna till Vippalviken och inkluderade Stora Rågö och även Korkis, troligen som hamn. Hushållningen på klostret sköttes under ledning av lekbröder och med arbete av lokala bönder. För det avlägset belägna grangiet var kalkbränning och kalkbrytning för såväl byggmaterial som golvplattor viktiga vid sidan av jordbruket. Också fiske var av vikt för klostret. Padis' lekbröder var på fisketurer i såväl Finland som vid Daugavas mynning; fiskerätt hade man här fortfarande på 1400-talet.

Dünamündeklostrets strategiska läge blev dess öde i maktspelet. I början av 1300-talet såldes klostret till Livländska orden. Klostrets omlokalisering till Padis dröjde, bland alla akter med olika innehåll kan nämnas ett: bygglovets som gavs där 1320.

Historiker har intresserat sig för huruvida klostret uppfördes på platsen för det tidigare kapellet. De senaste undersökningarna har visat att en större byggnad med dekorationer i huggen sten fanns här före klostret. Med en analogi kan man kalla detta för en kungsgård. En sådan byggnad, typisk för sin tid, var en symbol för maktens – i detta fall danske kungens – närvaro och här drev man in skatter och tributer. Denna byggnad, troligen från 1260-talet, hamnade senare innanför klostrets klausur.

Padis' arkitekturmässigt enastående byggnad har en strikt grundplan. Vid bygget utgick man från reglerna för ett cistercienserkloster: för prästmunkarna byggdes flera altare; lekbröderna hade separata rum.

Även i Padis hamnade klostret i ständiga maktstrider. Trots Georgsnattens (Jüriöö) uppror, då munkar dödades och klostret brändes, fortsatte verksamheten. 1400-talets början kan hållas för klostrets blomstringstid, därefter började en stegvis ekonomisk nedgång. Under det livländska kriget (1557–1583) förvärvades klostret av Livländska orden, brödrskapet upplöstes och klostret gjordes om till fästning 1559. Under de påföljande åren anfölls klostret, och omgivningarna plundrades av både svenskar och ryssar. 1576–1580 var klostret i ryska händer.

Vid slutet av kriget var området kring Padis nästan tomt på invånare.

1622 gav Sveriges kung Padis som förläning åt Rigas borgmästare Thomas Ramm.

Under ett och ett halvt sekel anpassades de bevarade klosterlokaler för boende. Efter bränderna på 1770-talet började man bygga herrgårdsbyggnaden. 1848 tillkom övervåningen och tillbyggnaden. Under herrgårdens ekonomiska utveckling fick sidobyggnaderna (ladugården-stallet, brännvinsfabriken – 1874, förstörd 2002) avsevärt imposantare former än huvudbyggnaden. Även en vacker trädgård av holländsk typ anlades.

Släkten Ramms över 300 år långa vistelse avbröts 1939, vid emigrationen till Tyskland. Efter ett halvsekel av sovjetiskt liv har släkten nu på nytt återställt herrgårdens värdighet.

Fotnot på svenska sidan 38.

PADISE – mitte ainult kloostrist

Juta Holst

Padise kui kohaga on seotud mitu ajaloolis-poliitilist ja ehituslikku kihti. Neist vanim on hilisemast kloostrist lõunapool jõekäärus asunud Vana Linnamägi, mida on ajutiselt kasutatud juba viikingiajal. Võimujooned muutusid pärast ristiusustamist ja paljudes kohtades oli ka kohaliku rahva vastuseisu. Siiski on veel vallutusjärgsel ajal seda rannalähedast linnamäge saadud kasutada (u 1270. aastail) – selle asukoht võimaldas ohu puhul jälgida vaenlase liikumist suurel teel.

Vana-Liivimaa geograafiline asend oli ligi meelitanud mitmel sajandil riike, kellel oli huvi siin oma võimu kinnitada. Esialgu ristiusustamise varjus, sagedamini aga avaliku vallutuse näol on mitmete sajandite jooksul siin jätkunud väga rohke tegevus just oma mõjuvõimu loomiseks.

Kaugel Vana-Liivimaal Daugava jõe suudmealale (praegune Daugavgriva) rajati 13. sajandil alguses tsistertslaste Dünamünde klooster. Just samal ajal oli siin läheduses, Riia linnas, talvitanud 1206/7. a Lundi peapiiskop Andreas Sunesen, keda on peetud tollase perioodi Liivimaa ristiusustamispoliitika suurmeheks.

Dünamünde klooster oli saanud maavaldusi mitmel pool ristiusustamise tasuna. Eesti alal oli esialgne *grangium* – majandusüksus – Läänemaal koondunud Pae külla – siit ka hilisem ümbruse nimi *Pathes/Pades* (lad k) > Padise. 1280. aastateks ulatusid maad Vihterpalu laheni, kaasa haarates Suur-Pakrit, hõivatud oli ka Kurkse, ilmselt sadamana. Majandamine toimus kloostri ilmikvendade juhtimisel ja kohalike talupoegade

Illustratsioon

W. S. Stavenhageni (1814–1881) joonistus albumis „Album Ehstländischer Ansichten“, 1867

tööga. Kaugel oleva grangiumi pidamiseks oli põllumajanduse kõrval tähtsaks lubjapõletamine ning pae murdmine nii ehituskiviks kui põrandaplaatideks. Kalapüük oli kloostritele alati oluline. Ka Padise ilmikvennad käisid kalavetel nii Soomes kui Daugava suudmealal, kalastamisõigus säilis siin veel 15. sajandil.

Dünamünde kloostriale sai tema strateegiline asukoht saatuslikuks võimumängudes ning 14. saj. alguses müüdi klooster Liivimaa ordule. Kloostri ümberasumine Padisele venis, mitmete erineva sisuga ürikute hulgast võiks mainida üht – 1320. a antud luba seal ehitada.

Ajaloolasi on huvitanud kas klooster rajati varasema kabeli asukohale. Viimaste uuringute tulemusena selgus ühe suurema raidkivikaunistustega ehitise olemasolu kloostrieelsest ajast. Analoogia põhjal võib seda nimetada kuningamõisaks (rts k – *kungs-gård*). Taoline ajastule omane ehitis märgistas võimu – antud juhul Taani kuninga – kohalolu ning tegeles maksude ja andamite kogumisega. See arvatavalt 1260. aastatel rajatud hoone jäi hiljem kloostri klausuuri alla.

Padise arhitektuuriliselt erakordne ehitus on range põhiplaaniga. Ehitamisel lähtuti eelkõige tsistertsliku kloostri reeglistikust:

preestermunkadele rajati mitu altarit; ilmikvennad, *konversid* (rts k – *lekbröder*) olid munkadest eraldatud ruumides.

Ka Padisel jäi klooster pidevate võimuvõitluste meelevalla. Jüriöö ülestõusu tagajärjedest (tapeti munke ja põletati kloostrit) hoolimata jätkati tegevust. 15. saj. algust võibki pidada kloostri õitsenguajaks, pärast seda algas järkjärguline majanduslik langus. Liivi sõja (1557–1583) sündmuste käigus 1559 klooster võõrandati ning vennaskond saadeti laiali, kloostri peahoone muudeti kindluseks. Järgnevatel aastatel ründasid kloostrit ja rüüstasid ümbruskonda nii rootslased kui venelased. 1576–1580 oli klooster venelaste käes. Sõja lõppedes oli peaaegu kogu Padise ümbrus jäänud elaniketa.

1622 andis Rootsi kuningas Padise lääniks Riia toomhärja Thomas Rammile.

Ligi poolteist sajandit oldi elamiseks sobitatud säilinud kloostriruumides. Pärast 1770. aastate põlenguid hakati ehitama mõisahoonet. 1848 lisandus sellele teine korrus ning juurdeehitis. Mõisamajanduse arengu käigus omandasid kõrvalhooned (laudad-tallid, viinavabrik – 1874, hävis 2002) peahoonest tunduvalt imposantsema kuju. Rajatud oli ka kaunis hollandi-tüüpi aed.

Rammide suguvõsa üle 300 aasta Padisel elamine katkes 1939 ümberasumisega Saksamaale. Pärast poolsajandit kestnud nõukogude eluviisi on suguvõsa uuesti taastanud mõisa väärikuse.

– loe ka: Jonathan Lindström, Biskopen och korståget 1206 – om krig, kolonisation och Guds man i Norden, Norstedts, 2015.

–läs också: Jonathan Lindström, Biskopen och korståget 1206 – om krig, kolonisation och Guds man i Norden, Norstedts, 2015.

*Dagens klosterruin.
Kloostrivaremed tänapäeval.*

Foto: Ingegerd Lindström

*Den nyrenoverade herrgården.
Restaureeritud mõisa-
hoone.*

S:t Mikaelskyrkan
Rüütli 9
10130 Tallinn

- 11.06 Gemensam gudstjänst med Tyska församlingen i S:t Mikael/
Ühine jumalateenistus Saksa kogudusega Rootsi-Mihkli kirikus
- 25.06 Kyrkodag på Rågöarna/Kirikupäev Pakril
- 15.07 Kyrkogårdsgudstjänst i Vilivalla/Kalmistupüha Vilivalla kalmistul
- 23.07 Kyrkogårdsgudstjänst på Nargö/Kalmistupüha Naissaarel
- 28-29.07 S:t Olofsfirande på Ormsö/Olavipäeva tähistamine Vormsil
- 13.08 Gudstjänst på Nargö/Jumalateenistus Naissaarel
- 08.09 Gudstjänst på Nargö/Jumalateenistus Naissaarel

Om inte annat meddelat ovan; gudstjänst varje söndag kl 12.
Jumalateenistus igal pühapäeval kl 12, v.a. ülaltoodud kuupäevadel.

Kyrkan och kyrkomuseet öppna för besök 15.06-15.08, måndag-fredag kl 11-15.
Kirik ja kirikumuuseum on avatud 15.06-15.08, esmaspäevast reedeni kl 11-15.

Välkomna!/Tere tulemast!

Jubilarer juli-december 2017

Juubilarid juuli-detsember 2017

55

Leili Allik 3 juli 1962

Piia Paemurru 23 september 1962

60

Lena Lorentz 13 juli 1957

Tatjana Russakova 30 juli 1957

Sirje-Kristi Rebane 24 oktober 1957

Arnold Arro 9 november 1957

65

Arne Tennisberg 29 augusti 1952

Inga Krohn 20 september 1952

Ingrid Ahlberg 11 oktober 1952

70

Anders Berggren 1 augusti 1947

Valdek Slet 28 oktober 1947

Urve Villo 30 november 1947

75

Õie-Albertine Soome 2 augusti 1942

Ernst Bertil Rosenblad 21 september 1942

Tiiu Vassiljeva 23 november 1942

80

Alvin Törnblom 19 oktober 1937

85

Ingrid Rentenaar 2 juli 1932

Silvia Leontine Joon 25 september 1932

90

Edvin Vesterby 23 oktober 1927

Vi gratulerar i efterskott:

Harry Rosenblad 28 april 1952

Aino Sillamägi „85“

Rannarootsi Muuseumil on tänavu tähtsate juubelite aasta. Muuseumil täitub 25 aastat asutamisest. Muuseumi juures toimetavad viimased 20 aastat igal neljapäeval käsitöömemmed, keda hellitavalt kutsume „Neljapäevamemmedeks“.

Sama kaua kui Neljapäevamemmed muuseumis koos on käinud ja rannarootslaste käsitöötraditsioone hoidnud ning tutvustanud on Aino Sillamägi aktiivselt kaasa löönud. Ta tähistas märtsikuus oma 85. juubelit, kuid vaatamata väärrikale eale on Aino jätkuvalt täis energiat. Teda jagub igale poole. Muuseumi külalistele jagab ta lahkelt aastatega kogunenud põnevaid isiklikke mälestusi ja tutvustab alati uhkusega rannarootslaste keerulist

saatust, mille ta koos teiste „Neljapäevamemmedega“ 20-e meetri pikkusesse „Rannavaipa“ tikkis.

Önnitleme juubilari!

Rannarootsi muuseumipere ja „Neljapäevamemmed“

Aino Sillamägi „85“

Aibolands museum firar många viktiga jubileer i år. Museet självt fyller 25 år. Hantverksdamerna, som fått smeknamnet “Torsdagstanterna”, träffas och arbetar på museet varje torsdag sedan 20 år tillbaka.

Lika länge som Torsdagstanterna träffats på museet för att bevara och visa upp kustsvenskarnas hantverkstraditioner, lika länge har Aino Sillamägi varit med aktivt. Hon firade sin 85-årsdag i mars,

men trots den aktningsvärda åldern är Aino fortsatt full av energi. Hon är med överallt: låter museibesökare höra spännande personliga minnen, som hon samlat under åren, och berättar alltid med stolthet om kustsvenskarnas komplicerade öde, som hon tillsammans med de andra “Torsdagstanterna” broderat in på den 20 meter långa “Aibotapeten”.

Vi gratulerar jubilaren!

Aibolands museifamilj och “Torsdagstanterna”

Returadress i Sverige:

Svenska Odlingens Vänner, SOV
Roslagsgatan 57, 1/2 tr ner runt hörnet
113 54 Stockholm

Tagastususaadress Eestis:

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus
Rüütli 9
10130 Tallinn

“Vår Gud är oss en väldig borg”
– en konsert med underrubriken
“En resa runt Östersjön”

Roslepa kapell onsdagen den 19 juli kl. 19.00.
På programmet står verk av tonsättare från
Estland, Finland, Sverige, Norge, Danmark och
Tyskland.
På orgel Piret Aidulo, försteorganist i Karlskyr-
kan i Tallinn, sång av Ott Indermitte från Est-
lands Nationalmanskören, på fiol Toomas Bubert,
medlem av Estoniakvartetten.

Kontsert “Üks kindel linn ja
varjupaik” alapealkirjaga “Ring
ümber Läänemere”

Rooslepa kabelis kolmapäeval, 19. juulil kell
19.00. Kava koosneb Eesti, Soome, Rootsi,
Norra, Taani, Saksamaa heliloojate teostest.
Orelil Piret Aidulo – Tallinna Kaarli ki-
riku peaorganist, laul Ott Indermitte – Eesti
Rahvusmeeskoori laulja ja viiulil Toomas
Bubert – Estonia Kvarteti liige.

Rannarootsi muuseumi sündmused 2017

Aibolands museums program 2017

20.05.	Muuseumiöö „Öös on mäng“/Museinatt ”I natt finns lekar“, kl 18.00-20.00
27.05.	Tuulekala teemapäev koos programmiga/Temadag för rökt fisk – näbbgädda klockan 12.00
29.06	Taimematerjali korjamine talvisteks tegemisteks/Skörd av växtmaterial för vinteranvändning
15.07	Suur Rootsi Päev 2017 Padisel/Stora Svenska dagen i Padis
19-21.07	Korsi talgud (kiviaed)/Talko på Kors gården
05.08	Lesta teemapäev/Temadag för rökt fisk – flundra kl. 12.00
11-13.08	Valge Daami aeg (laadale) külalised Stundarsi muuseumist Waasast, Soomest/Vita Damens dagar (marknaden) gäster från Stundars museet från Vasa, Finland
11-13.08	RuhnuRahu festival/Runö folkfestival
12.08	Rannalõõts 2017/Festival för dragspelsmusik
18-20.08	Turu Käsitöölise nädal/Åbo Hantverksmuseets vecka
September Etno laat Tallinnas/Etno torg i Tallinn
19-22.10	Turu Silgulaat/Åbo strömmingsmarknad
23.11	Kadripäeva pitsid (küpsiste kaunistamine)/Spetsar på Katrinadagen, workshop för dekorering
07.12	Jõulu töötuba (ettevalmistused jõulumaaks)/Workshop för juldekorering
19-21.12	Jõulumaa/Julby
28.12	Muuseum ja memmed 25+20 a./Museet och ”tanterna“ 25+20 år

Tere tulemast!/Välkomna!